

Центр позашкільної роботи Святошинського району міста Києва
Відділ психолого-методичного забезпечення
Відділ декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва

Пізнавально- пошуковий проект

«Мистецтва віковічна глибина»

Упорядники – зав. відділу декоративно-прикладного
та образотворчого мистецтва – Новодворська Т.В.,
зав. відділу психолого-методичного
забезпечення закладу – Корольчук О.С.

ВСТУП

Формування та розвиток у дітей ключових компетентностей стало основним завданням позашкільної освіти початку XXI століття. Могутній пізнавальний і виховний потенціал мистецтва пов'язаний з естетичною природою, завдяки якій досягаються найпотаємніші процеси духовного життя людини, її внутрішнього світу. Ядро художньої культури - мистецтво.

За суб'єктом створення мистецтво об'єднує наступні види: народна художня творчість, самодіяльне мистецтво і професійна художня діяльність.

Актуальність проекту. Мистецтво, як і все духовне життя людства, розвивається під впливом історичної дійсності й виконує наступні функції:

- пізнавальну. Є засобом освіти і освіти людей. Інформація, що міститься в мистецтві, істотно поповнює наші знання про світ;
- світоглядну. Висловлює в художній формі певні почуття і уявлення;
- виховну. Впливає на людей через естетичний ідеал, дозволяє збагатитися досвідом інших людей, наділяє художньо організованим, узагальненим, осмисленим досвідом;
- естетичну. Формує естетичні смаки, потреби людей, тим самим ціннісно орієнтуючи їх у світі, пробуджуючи творчий дух, творче начало людей;
- гедоністичну. Дарує людям насолоду, робить їх причетними до творчості художника;
- комунікативну. Мистецтво передає інформацію від покоління до покоління (по вертикалі) і від людини до людини (по горизонталі);
- прогностичну. Твори мистецтва часто володіють елементами передбачення;
- медико-оздоровчу. Наприклад, такий вплив може чинити колір, тому що поєднання світлових сигналів впливає на психіку і стан людини;
- компенсаторну. Вплив мистецтва на психіку людини дозволяє йому вижити в найважчих умовах.

Під час роботи над проектом даємо вихованцям зрозуміти основні способи вираження краси і гармонії, почуттів та духовних цінностей.

Педагогічні умови навчання видам мистецтва – це цілеспрямовано створені обставини мистецького навчання, які забезпечують досягнення його результативності. Серед них такі:

- створення позитивної атмосфери, мотивації пізнання та навчання образотворчого мистецтва;
- досягнення діалогових засад взаємодії педагога ПНЗ і гуртківця в ході індивідуального освітнього маршруту.
- забезпечення пріоритету творчої практичної діяльності.

Темою проекту обрано вивчення глибин художньої культури.

Метою впровадження проекту є формування та розвиток в учнів комплексу ключових компетентностей у процесі опанування художніх цінностей та способів художньої діяльності шляхом здобуття власного естетичного досвіду.

Завдання проекту:

- пошук особистісно-зорієнтованих дієвих методів і прийомів освітньої діяльності, які сприяють більш успішному розвитку художніх здібностей,
- забезпечення активізації пізнавальної та виховної діяльності гуртківців;
- сприяння створенню у дитини духовної єдності з попередніми поколіннями.
- взаємозбагачення, вільний обмін думками серед гуртківців;
- вивчення та збереження культурних надбань нашого народу;
- створення умов для розвитку творчої взаємодії педагога та вихованця;
- створення умов для освіти та саморозвитку педагогів;
- набуття учасниками проекту навичок самостійного критичного мислення;
- створення середовища творчої думки;
- залучення педагогів та вихованців до вивчення культурної спадщини.

Характеристика проекту – пізнавально-пошуковий, інтегрований, колективний.

Термін дії проекту: 4 роки.

Виконавці:

Дитячі творчі об'єднання відділу декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва ЦПР Святошинського району м.Києва, педагоги ЦПР, батьки гуртківців.

Предмет пізнання

Живопис - площинне образотворче мистецтво, специфіка якого полягає в представленні за допомогою фарб, нанесених на поверхню зображення реального світу, перетворених творчою уявою художника.

Живопис підрозділяється на:

- Монументальний - фреска (від італ. Fresco) - живопис по сирій штукатурці фарбами розведеними на воді і мозаїка (від французького mosaïque) зображення з кольорових каменів, смальти (Смальта - кольорове прозоре скло.), Керамічних плиток.

- Станковий (від слова "верстат") - полотно яке створюється на мольберті.

Живопис представлено різноманітними жанрами (Жанр (французьке genre, від лат. Genus, родовий відмінок generis - рід, вид) - художнє, яке історично склалося внутрішній підрозділ у всіх видах мистецтва.):

- Портрет - основне завдання передати уявлення про зовнішній вигляд людини, розкрити внутрішній світ людини, підкреслити його індивідуальність, психолого-емоційний образ.

- Пейзаж - відтворює навколишній світ у всьому різноманітті його форм. Зображення морського пейзажу визначається терміном марінізм.

- Натюрморт - зображення предметів побуту, знарядь праці, квітів, фруктів. Допомагає зрозуміти світогляд і устрій певної епохи.

- Історичний жанр - розповідає про історично важливих моментах життя суспільства.

- Побутовий жанр - відображає повсякденне життя людей, вдача, звичаї, традиції того чи іншого етносу. Декоративно-вжиткове мистецтво народу.

- Іконопис (у перекладі з грецької "молитовний образ") - основна мета направити людину на шлях перетворення.

-Анімалізм - зображення тварини, як головного героя художнього твору.

У ХХ ст. характер живопису змінюється під впливом засобів технічного прогресу (поява фото-і відео апаратури), що призводить до появи нових форм мистецтва - Мультимедійне мистецтво.

Методичний супровід:

Методисти Центру позашкільної роботи «Південна зоря» м. Києва.

- консультпункт «Проектна робота»;
- супровід індивідуальної самоосвітньої траєкторії професійного розвитку педагога;
- семінари-тренінги «Інтерактивні форми роботи у гуртку»;
- залучення психолога до діяльності у гуртку;
- організація індивідуальних консультацій;
- залучення педагогів відділу до діяльності акмеологічної майстерні «Піраміда пізнання»;
- залучення вихованців до пошукової роботи у МАН з мистецтвознавською темою;
- інтернет-екскурсії музеями світу.

Шляхи реалізації проекту

I етап - 2016-2017 н.р., підготовчий визначення напрямів діяльності:

- визначення теми та мети проекту, пошук та аналіз проблеми, висування гіпотези її вирішення, обговорення методів вивчення означеного матеріалу;
- отримання згоди адміністрації на впровадження проекту;
- пошук оптимального способу досягнення мети проекту, побудова алгоритму діяльності, покрокове планування роботи;
- відвідування конкурсів художньої майстерності, участь в них;
- узгодження питань про проектну діяльність із педагогами відділу декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва, обговорення запропонованої діяльності.

II етап - 2017-2018 н.р. збір теоретичної інформації, матеріалів та практична діяльність:

- проведення практичної роботи, виконання запланованих кроків.
- співпраця з керівниками музеїв;
- проведення конкурсів та опрацювання результатів;
- демонстрація творчих виставок (роботи дітей та педагогів);
- інформаційні тематичні стенди, виставки;
- конкурси малюнків, тематичних декоративних виробів;
- пізнавальні подорожі, навчальні екскурсії.

III етап – 2018-2019 н.р. - проведення виставок дитячих робіт:

- узагальнення зібраного матеріалу та аналіз отриманої інформації, розподіл за тематикою;
- проведення конкурсів малюнків, тематичні виставки;
- оформлення звітних матеріалів (листівок, плакатів, фотовиставок);
- тематична конференція за участю вихованців відділу декоративно-прикладного та образотворчого мистецтва, педагогів і батьків відділу, запрошених гостей;
- популяризація матеріалів проекту через сайт позашкільного навчального закладу.

IV етап – 2019-2020 н.р. - рефлексія отриманих результатів.

Аналіз і побудова нової навчально-виховної стратегії відділу:

- оформлення висновків, підготовка та проведення презентації, „захист” проекту;
- серія авторських виставок, тематичних презентацій творчих робіт;
- аналіз результатів, коригування діяльності гуртків;
- оцінка якості виконання проекту.

При оцінці успішності учасника проекту необхідно врахувати важливість суспільного визнання успішності дій дитини. Позитивної оцінки гідний будь-який рівень досягнутих результатів. Оцінювання ступеня сформованості умінь і навичок творчо-проектної діяльності важливо для педагога, який працює над формуванням відповідної компетентності вихованця. Аналізується:

- ступінь самостійності у виконанні різних етапів роботи над проектом;
- ступінь активності участі в групову роботу;
- практичне використання знань, умінь та компетенцій;
- ступінь осмислення використаної інформації;
- оригінальність ідеї, способи вирішення проблеми;
- осмислення проблеми проекту і формулювання мети проекту;
- рівень організації і проведення презентації: усне повідомлення, письмовий звіт, забезпечення об'єктами наочності;
- творчий підхід в підготовці об'єктів наочності;

- соціальне і прикладне значення отриманих результатів.

Об'єкти пізнання:

Творчість майстрів -

К. Білокур,
М. Приймаченко,
І. Білібіна,
Т. Яблонської,
М. Пимоненка,
С. Васильківського,
М. Репіна,
В. Перова,
С. Далі,
А. Тулуза-Лотрека,
І. Шишкіна,
В. Сєрова,
В. Сурікова,
Г. Собачко-Шостак,
В. Ван Гог.

Форми роботи:

- мистецтвознавчі лекції,
- заняття-казка, заняття-театралізація, заняття-фантазія, рольова гра, спільний проект;
- розповіді;
- проєктивні методи;
- конкурси;
- сімейні мистецькі подорожі;
- фестивалі;
- вікторини;
- творчі та соціально важливі акції;
- відвідування лекцій «Арт-розмови» проекту «Цвіт світового живопису».

Очікувані результати:

- ілюстративне оформлення творчо-пошукового процесу ознайомлення з мистецтвом в різних його видах;
- усвідомлення учасниками проекту себе як частини народу та гідних представників людства;

- мотивація гуртківця на саморозвиток;
- професійна орієнтація вихованця на мистецьку ниву;
- уміння відобразити та сформувані в уяві образи прадавньої міфології;
- заглиблення учасників проекту у витoki мистецтва та художньої культури;
- національно-патріотична світоглядна позиція вихованців та згуртованість учасників навчально-виховного процесу.

Формування культури почуттів - любові, доброти, милосердя - через сприймання творів мистецтва

Розвиток асоціативно-образного та просторового мислення, уяви, фантазії, художнього смаку і творчих здібностей

Формування здатності сприймати, характеризувати твори образотворчого мистецтва, висловлювати власні думки, оцінки

Формування здатності сприймати, характеризувати твори образотворчого мистецтва, висловлювати власні

Формування уявлень про зміст, види та жанри образотворчого мистецтва, засвоєння основних понять та відповідної термінології

Розуміння учнями зв'язків образотворчого мистецтва з іншими видами мистецтва, з природним середовищем життєдіяльності людини

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Бессонов Б.Н. Человек. Пути формирования новой личности. – М.,1988.
2. Волков І.П. Вчимо творчості – М., 2010.
3. Воронцов Ю.Л. Комп'ютер і естетичне виховання- 2000- № 8.
4. Зам'ятіна Т. Про досвід використання педагогічних технологій на уроках музики//Музика в школі. - № 5. – 2005.
5. Кондратюк О. Інноваційні технології в початковій школі - К.: Шк.світ, 2008.
6. Підласий І.П. Як підготувати ефективний урок. - К., 1999.
7. Сергієнко В. Історія України від найдавніших часів до кінця XVIII століття. – К., 1995.

Образотворче мистецтво

- *Розвиток образотворчого мистецтва в Україні веде відлік із прадавніх часів. Знахідки археологів, зокрема, періоду трипільської та скіфської культур, вирізняються майстерною технікою виконання і засвідчують високий мистецький рівень витворів предків сучасних українців.*

ІСТОРИЧНА ДОВІДКА

ПОХОДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ

План.

1. Проблеми походження українського народу.
2. Трипільська культура.
3. Праслов'яни.
4. Кіммерійці.
5. Скіфи.
6. Зарубинецька культура.
7. Анти і склавини.

Складні і багатогранні процеси походження народів і їх культур постійно привертають до себе увагу. За свою багатовікову історію український народ створив велику культуру, зробив значний внесок у світову культуру.

Питання про те, хто таку українці, звідки ішов український народ, питання його прабатьківщини та часу його виникнення хвилюють багатьох людей. Витоки українського народу сягають первісного суспільства. На нинішній українській землі люди з'явилися близько 300 тис. років тому. Вся територія України вже була заселена в пізньому палеоліті (40-35 тис. років тому). 8 тисяч років тому почався неоліт, який тривав до III тисячол. до н.е.

Найбільш ранніми землеробськими племенами на території України вважаються племена трипільської культури. Трипільська культура склалася на Правобережжі, а розвивалася протягом IV-III тисячоліть до н.е. Місцем перших знахідок стало село Трипільля на Київщині. Трипільську культуру ще називають культурою мальованої кераміки. На території України виявлено понад 1000 поселень трипільської культури. Пам'ятки трипільської культури виявлені в трьох районах: найбільше – на Середній Наддністрянщині, Надпрутті, Надбужжі. Меншою мірою трипільці були зосереджені в Наддніпрянщині.

Досить цікавими були трипільські селища. Вони розташовувалися поблизу рік на рівних місцях. Селища мали чітке планування – всі будови були розташовані кількома рядами або концентричними колами навколо великого майдану, на якому стояли одна або декілька споруд-святилищ. Від майдану радіально розходилися вулиці. Житла трипільців були наземними і різними за площею. Часто житла мали піддашся. Вінка були невеликими та округлими. В кожній хаті містилися піч, лежанка, сімейний вівтар-жертвник. Вівтар мав вигляд великого хрестоподібного в плані глиняного підвищення, розписаного різнобарвними фарбами, де стояв культовий посуд та глиняні жіночі фігурки. Зовні стіни розмальовувалися вертикальними смугами червоного, жовтого, білого кольорів. Розмальовувалися карнизи вікон та

дверей, стіни всередині. Таким чином, житло трипільської культури дуже нагадує українську сільську хату минулого століття. В такому житлі мешкала одна сім'я. Виявлені також і величезні поселення, в яких налічували понад 2000 жител, розташованих концентричними колами. Тут вже існувала квартальна забудова, багато будинків споруджували двоповерховими. Це були найбільші на той час міста в Європі, а, можливо, у світі. Це – перші справжні протоміста, в кожному з яких проживало до 25 тисяч людей. Археологи також виявили унікальний в історії культури звичай – періодичне спалювання своїх поселень. Відбувалося це раз у покоління, приблизно через 50 років, коли виснажувалися навколишні поля.

Про те, що носіїв трипільської культури зараховують до праукраїнців, говорять залишки матеріальної культури. Трипільці займалися основними видами господарської діяльності, що ними зараз займаються українці. Провідними були землеробство, садівництво, виноградарство. Дуже високого технічного та художнього рівня розвитку досягло гончарство. До того ж гончарі володіли досконалою технологією виготовлення керамічного посуду. Трипільських малярів, а це були, очевидно, окремі майстри, можна вважати основоположниками українського народного мистецтва. Багато провідних мотивів трипільського орнаменту, зокрема, подвійні спіралі, що нагадують латинську літеру S, спіральний меандр довкола посудин, схематичні зображення рослин і тварин, різноманітні хрести в колі – збереглися в українських народних вишивках, килимах, писанках, народній кераміці. Орієнтація трипільського посуду є ілюстрацією фольклору, космогонії та міфології перших землеробів та скотарів. Наприклад, спіральний меандр – «безконечник» є символом безупинного руху, самого життя, стилізовані зображення змія-дракона символізували чоловіче начало. Орнаментальні сюжети та композиції мають магічний зміст і пов'язані з культом родючості. Так само з культом богині родючості, Великою Матір'ю всього суцього пов'язані знахідки жіночих глиняних фігурок. Серед сотень скульптурних жіночих скульптурок особливою є виявлена на Черкащині фігурка жінки-матері, яка нахилила голову над грудною дитиною на руках. Ця трипільська мадонна є найкращим зображенням материнства з європейського правіку.

За підрахунками вчених, мінімальна кількість жителів, які відносилися до трипільської культури, нараховувала не менше одного мільйона. Археологи та палеоантропологи встановили, що носії трипільської культури належали до середземноморської раси, поширеної у Південно-Східній Європі. Це були невисокі люди з гарно профільованими рисами обличчя. Трипільське суспільство було конфедерацією племінних союзів, а гігантські на той час міста – їхніми столицями. В основі суспільного устрою трипільців лежали матріархальні племена, а згодом – і патріархальні родові відносини. Основною ланкою трипільського суспільства була сім'я. Сім'ї об'єднувалися в роди, кілька родів становило плем'я, група племен утворювала міжплемінні об'єднання, що мали свої етнографічні особливості. Найбільш високого культурного рівня розвитку досягли трипільські племена, котрі жили на Покутті, Наддністрянщині, Буковині.

Якою ж є роль трипільської протоцивілізації в походженні української нації? Зокрема, дослідник П. Штепа у своїй праці «Московство», досліджуючи походження українського народу, також говорив, що «...5 тисяч років тому в Праукраїні існувала якась величезна – від Волги до Дунай – держава. Проте в цій державі було перенаселення. Тоді в Європі жило багато людей, серед них було багато нащадків тих українців, які переселились туди за попередні століття. Відтак трипільці заселили значну частину Східної Європи, Подунав'я, Балкани, Грецію. Історичні джерела вказують, що трипільці далі Волги не йшли. До далеких країв переселялися лише ті племена, чиїм заняттям було скотарство». Очевидно, що прямими предками українського народу трипільські племена не були – багато ще племен і союзів портиком тисячоліть прилучилися до етногенезу. Але основи українського родоводу вони заклали вже в той час. Імовірно також, що вже з 4 тисячоліття до н.е. можна говорити про автохтонність частини населення на території України. Незважаючи на численні етнічні вторгнення, культурні та етнічні зміни, зберегло основні особливості українського народу – любов до рідної землі, психологію творця і працівника, а не руйнача.

Як би там не було, доля трипільських племен остаточно не з'ясована. Феномен зникнення трипільської культури ще і сьогодні залишається нерозгаданим. Є припущення, що трипільська культура поступово під ударами кочівників трансформувалася. Коли вона зникла (в к. III – на початку II тис до н.е.) в межах цієї території ще довго не було такого самотнього населення. Також остаточно не з'ясовано проблему походження трипільської культури. Одні вчені вважають що вона замінила неолітичні племена буго-дністровської археологічної культури. Нині ж доводять, що культура прийшла разом з її творцями з балканського регіону.

Автохтонним населенням України можна вважати трипільську культуру 4 – з тисячоліття до н.е., а також кіммерійсько-скіфо-сарматський симбіоз II-I тисячол. до н.е. Автохтонні чинники української культури збереглися навіть до XX століття, особливо у способі життя, ментальності, зокрема, сільського українця.

Землі, відмежовані Сяном на Заході та Дніпром на Сході, Прип'яттю на півночі та Карпатами на півдні, мають виняткове значення у давній історії України. Археологічні та інші дослідження стверджують, що якраз тут знаходилася прабатьківщина слов'ян. Приблизно із XVI століття до н.е. землі, розташовані на північ від Карпат, були заселені спорідненими між собою племенами, яких уже можна назвати праслов'янами – предками східних та західних слов'ян. Праслов'яни розмовляли однією або кількома спорідненими мовами. Якраз протягом періоду, коли праслов'яни об'єднувалися між собою, не було великих воєн. Тоді територію України населяли племена тшинецької, комарівської та білогрудівської археологічних культур. Жителі цих культур займалися землеробством і скотарством. До речі, ці заняття були збалансованими, що характерно і для пізнішого періоду. Велике значення мали культури та вірування праслов'ян. Вони, на думку дослідників, вже почали формувати

дуже складну світоглядну систему – язичництво. Існували, зокрема виразні культу сонця та вогню, предків, землі, домашніх тварин, священного вогнища.

Знаходячись на західному кінці Великого Степу, Україна часто ставала жертвою войовничих кочівників. Найдавнішим народом на українській території, ім'я якого зберегла історія – були кіммерійці. Межі життя кіммерійців – між Дністром і Бугом. Остаточно ж походження кіммерійців досі не з'ясовано. Раннім кіммерійцям були відомі постійні оселі та землеробство, але вже в X ст. вони стають кочовим народом. Всі згадки у письмових джерелах про кіммерійців пов'язані з їхньою військовою діяльністю. Пам'ять про кіммерійців – загадковий народ давньоукраїнської історії – збереглася. Греки-переселенці, котрі з'явилися в 6 столітті, виявили багато місць «кіммерійськими»

Подальший розвиток кіммерійського суспільства був обірваний навалою скіфів – іраномовних кочівників. Побутує думка, що скіфи були автохтонним населенням України. Найдавніші археологічні знахідки, як свідчать про те, що на території України проживали скіфи (сколоти), відносяться до середини VII століття до н.е. Повернувшись з Азії на свою прабатьківщину – у причорноморські степи, скіфи остаточно підкорили більшість місцевих племен і наприкінці VII ст до н.е. завершили політичне формування Скіфії. Скіфські впливи поширилися далеко за межі їхнього місця перебування. Вплив скіфів на долю багатьох навколишніх плесен був величезним. В Україні залишилося чимало курганів, які досліджувалися археологами. Серед них – Чортомлик, Солоха, Куль-Оба, Гайманова Могила, Товста Могила, Огуз. Вони відкрили усьому світу чудові зразки озброєння.

Для скіфів характерна кераміка, яка прикрашена заглибленим геометричним ударом, образотворче мистецтво, яке мало зооморфний характер (так званий звіриний стиль). В основному скіфи зображали оленя, барана, коня, гірського козла та ін.

Починаючи з VI століття, частина праслов'ян потрапила під скіфські впливи. Як гадають, у самій Скіфії праслов'янськими були терени Дніпровського лісостепового Правобережжя, частина Лівобережжя. Середньодніпровські праслов'яни, яких Геродот називав «скіфами-орачами», та скіфами-землеробами, вирізнялися серед інших племен Скіфії. Невідомо, чому Геродот розрізняв орачів і землеробів, в чому полягала їх різниця. Геродот писав: «Усі вони разом називаються сколотами за ім'ям їхнього царя. Скіфами ж їх назвали елліни». Отже, греки об'єднали скіфів і праслов'ян в одну єдність.

Під тиском скіфів починаючи з VII століття до н.е. праслов'янські лісостепові племена кількома хвилями просуваються західніше – на Поділля, Наддністрянщину, Буковину, Галичину, заходячи аж на Закарпаття. Вони швидко змішалися з місцевими праслов'янськими племенами, наприклад, висоцької культури. Усі поселення цього періоду влаштувалися на підвищеннях біля води. Без сумніву, це населення значною мірою вплинуло на формування українського етносу.

Традиції скіфів продовжили сармати – плем'я кочівників зі Сходу. Вони завоювали і асимілювали більшу частину скіфів, і панували у Причорноморських степах понад 400 років. Вчені вважають сарматів етнічним субстратом українців.

В середині I тис до н.е. почалася так звана грецька колонізація Північного Причорномор'я. на узбережжі Чорного і Азовського морів греки заснували багато міст: серед них – Тіра, Ольвія, Херсонес, Пантікапей, Феодосія. Грецькі міста-держави стали прямим джерелом античних традицій в українській культурі. Разом з грецькою колонізацією на територію Причорномор'я і Подністров'я прийшло письмо. Звідси бере свій початок писемний період історії України.

На рубежі нової ери як самостійна етнічна спільнота сформувалися слов'яни. Вперше про них – венедеві згадують римські історики I-II століття Пліній Старший, Тацит. З VI століття про них говорять візантійські історики – Йордан, Прокопій Кесарійський, Іоанн Ефеський. Вчений з Олександрії Птоломей у творі «Географія» розповідає про венедеві, розрізняючи їх від германців і сарматів. Також він згадує племена ставан, яких також можна ідентифікувати із слов'янами. Ще одну згадку про слов'ян можна зустріти на карті шляхів Римської імперії, у так званих Певтінгерових таблицях, де до переліку народів і земель включено також і венедеві. Очевидно, що етнонім «венеди» стосується слов'ян. Вони були в той час великим народом. Вони мали великі оселі, воювали з балтами і венами на півночі, германцями і сарматами на заході та півдні.

В III ст. до н.е. – II ст. праслов'янам була характерна зарубинецька культура. Носії зарубинецької культури були осілими землеробськими племенами. Деякі дослідники вважали, що племена черняхівської культури мали назву «анти». Про них говорять твори візантійських письменників 6 – 7 століття – Прокопія Кесарійського, Агафія, Феофілакта, Псевдо-Маврикія, готського історика Йордана. Зарубинецька культура охоплювала східний регіон давньослов'янського масиву в Наддніпрянщині та Волинському Поліссі. У другій половині I ст. зарубинецькі племена потерпали від нападів сарматів. Вони відходять у лісові масиви Верхньої Наддніпрянщини, Подесення та Поділля. Відбувається поступове змішування слов'янських племен. Саме між Віслою і Дніпром в I-II ст. відбувається перша культурно-етнічна консолідація слов'ян. Міцнішали стосунки між окремими племенами, формувався проукраїнський етнос. Для розвитку слов'янської культури велике значення мали контакти з сусідніми римськими провінціями. Почався час культурного і політичного піднесення давніх слов'ян. Ранні слов'яни жили первісною сусідською общиною. Це був досить монолітний суспільний організм. Слов'яни вели спільне господарство. Великим сім'ям належали окремі групи жител і господарських споруд. У перших століттях нової ери в ранніх слов'ян уже почали створюватися спілки племен.

На початку раннього середньовіччя в історії європейських народів почався новий період. Почався процес формування сучасних європейських народів. На території ж України вирізнялися три великі слов'янські культури: празько-корчацька, пеньківська і колочицька. Пеньківську і празько-корчацьку культуру археологи пов'язують із

антами на сході та склавинами на заході – двома великими слов'янськими об'єднаннями. Походження слова «анти» точно не з'ясоване. Найбільш вірогідною є гіпотеза про іранське походження цього слова. Воно походить від давньоіндійського слова і означає «кінець, край». В такому випадку значення слова «анти» - ті, що живуть на окраїні.

Найвища активність антського об'єднання зафіксована у письмових джерелах VI – початку VII століття. Готський історик Йордан свідчить, що в VI ст. анти розповсюдились «від Данастра (Дніпра) до Данапра (Дніпра), там де Понтійське (Чорне) море утворює вигин». Поява антів на берегах Чорного та Азовського морів, а також на берегах Дунаю, про що згадує візантійський автор Прокопій Кесарійський, пов'язана з їх розселенням з основного Дністровсько-Дніпровського регіону. Анти і склавини були окремими слов'янськими племінними об'єднаннями, що мали своїх вождів, і проводили самостійну політику.

Після розгрому готів, що були сусідами антів у степовому Надчорномор'ї, гунською навалою і наступного просування гунів слідом за готами на захід наприкінці IV – на початку V століття антське об'єднання залишилося єдиною важливою соціально-політичною організацією в Східній Європі, здатною протистояти Візантії. Протягом VI століття анти та склавини повністю слов'янізували північ Балканського півострова. За даними Йордана, географічними координатами розселення склавинів служать р. Сава і Балатонське озеро на південному заході, Вісла на півночі і Дністер на сході.

Анти і склавини були окремими слов'янськими племінними об'єднаннями, що мали своїх вождів, своє військо, проводили самостійну політику. Антських царів Божа, Ардагастра, Мусокія, полководців Доброгаста, Пирогаста згадують письмові джерела.

Ще наприкінці XIX століття видатний український історик М. Грушевський дійшов висновку, що антське племінне об'єднання в основі становило генетичне коріння українського народу. З цього процесу також не можна виключати об'єднання склавинів, репрезентованих пам'ятками празько-корчацької культури. На основі цієї культури між Дніпром, Дністром, Західним Бугом нова культура – Луки-Райковецької. Згодом починають формуватися племінні об'єднання, що створили основу першої української держави – Київської Русі.

Таким чином, походження українського народу, на нашу думку, слід виводити з часів Трипільської протоцивілізації. Саме ця цивілізація залишила дуже багато пам'яток, за якими можна стверджувати, що частина населення, що проживала на території сучасної України, є автохтонною. Та й багато елементів народного орнаменту є дуже подібними до трипільських. Основою українського народу також становили племена численних археологічних культур, які проживали на території нашої держави протягом II-I ст. до н.е. з цих племен потім розвинувся праслов'янський етнос, що послужив основою для формування східнослов'янських племінних об'єднань. З їх об'єднанням у виникла Київська Русь.

Духовний світ трипільців

Знакові системи

Щодо трипільської писемності серед вчених точиться багато дискусій, бо це одне з питань в сфері вивчення Трипільської культури, яке дуже суперечливе та мало вивчене, за браком прямих свідчень. Вже на поч. ХХ ст. з'явилися сенсаційні повідомлення про відкриття трипільської писемності. Після розкопок поселень на Дніпрі В. Хвойко у 1900 р., перебравши десятки тисяч фрагментів, були знайдені певні закономірності у зображеннях на цих фрагментах.

Таким же методом користувався кандидат історичних наук Т.М. Ткачук (саме його теорія трактування трипільських знаків та схем визнана серед більшості вчених) при вивченні величезної колекції кераміки з трипільського поселення - протоміста Майданець. Ним було вибрано та реконструйовано близько 720 посудин. В результаті - 10 форм посуду, для прикрашення яких використано понад 40 схем розпису. Для нанесення на певний тип посуду використовувалося 2-9 визначених схем розпису. Виявилось, що в орнаментуванні посуду трипільці не допускали випадків. Схеми розпису посудин утворюють у плані великі знаки у вигляді свастики або хреста. В середині схем у визначених зонах розміщувалися певні знаки. Знаки, на відміну від схем розпису, могли змінюватись при переході на іншу посудину.

Всього знаків на Майданецькому посуді було виявлено 239. Серед них є прості та складні. Простих 46, з яких 9 були в особливій пошані, бо зустрічалися від 19 до 128 разів кожен (дод. 14 а). Ще 18 зустрічаються від 2 до 8 раз, решта 19 - по одному. Але слід зазначити, що знаки вживалися не самі по собі, а у вигляді комбінацій, або «блоків», як запропонував Ткачук. Найбільш популярними в блоках були 9 знаків.

«Улюблені місця» блоків на посудинах - ручки, центральні частини мисок, метопи кубків. Серед прийомів монтажу «блоків»(всього 14) - вертикальний (найбільш вживаний), горизонтальний тощо. Складних блоків Т. Ткачук виділяв 193, утворених зазначеними вище прийомами.

Все це, на його думку, свідчить про існування розвинутої знакової системи у трипільців, що притаманно ієрогліфіці.

Також в процесі досліджень функціонування знакової системи в масштабах селища, на основі знахідок з 21 трипільського жила, розкопаних в 1986-1992 рр., протоміста Майданець, виявилось, що спільними для багатьох будинків були прості знаки. А от «блоки» зі знаків в кожному будинку були свої. На основі цього був зроблений

висновок, що спільними для мешканців були не знаки-блоки, а - схеми розпису, притаманні певним типам посуду, нарешті прості знаки. Але правила монтажу знаків у «блоки», а «блоки» - у схеми розпису залишалися загальними для всього поселення.

На думку Т. Ткачука, серед мешканців будинку була людина чи люди, які, знаючи прості знаки та правила монтажу, творили нові «блоки». Вони ж і передавали знання знаків та правил їх використання нащадкам. Більшість «блоків» слугувала засобом передачі інформації та спілкування невеликій загалом групі людей, які, скоріш за все, належали до суспільної, або культової спільності.

Також серед мініатюрних виробів з глини, які знайдено на поселеннях трипільської культури, вченими була виділена група предметів геометричних форм - кульок, конусів, півсфер, циліндрів тощо (дод. 14 б). Такі вироби знаходять до кількох десятків різних форм на поселеннях від Трипілля А до Трипілля С II включно.

Дослідники по різному тлумачать призначення цих глиняних виробів. Т. Пассек вбачала в них печатки, С. Бібіков, В. Маркевич, І. Заєць відносили їх до числа іграшок. К. Черниш виділила серед них фалічні символи. На думку більшості з цих дослідників призначення виробів не зрозуміле.

Що цікаво, аналогічні вироби з тієї ж глини відомі з розкопок неолітичних та енеолітичних пам'яток Близького Сходу, Ірану, Месопотамії, починаючи з IX тис. до н.е. і до IV тис. до н.е. Найбільше їх знаходять в будівлях, які інтерпретуються як давні храми. В англійській археологічній літературі за ними закріпилася назва - «tokens», що тлумачиться у нас як «жетони».

Такі дослідники давніх культур Сходу як Д. Шман-Бессера, Л. Оппенгейм, Г. Ніссен, П. Ам'є, Дж. Отус та інші доводять, що ці «жетони» використовувалися в давнину при облікових операціях, насамперед у храмових господарствах.

Саме те, що дрібна трипільська геометрична пластика ні чим не відрізняється від своїх аналогів на Сході, перш за все свідчить про зв'язки з Давнім Сходом та дає право припустити, що призначення цих «жетонів» було тим самим - для ведення обліку пожертв у храмах.

Трипільські орнаменти

При вивченні орнаментів використовують їх розгортку. Розрізняють лінійну (найбільш уживана), у вигляді сектора та кругову (найрідші) розгортки. Дослідження трипільських орнаментів проводилося на основі цілих та реконструйованих посудин трипільської кераміки.

Загалом посудини мали різне число покритих орнаментом зон - у залежності від форми. Якщо розглядати лінійну розгортку, то ці зони перетворюються на яруси. Для раннього періоду характерні одноярусні зображення на горщиках, мисках та кубках; на вазах, «фруктовницях», грушоподібних посудинах - 2-4 яруси. Одноярусні композиції склалися з таких елементів, як коло, овали з «променями», відтинки спіралі при напрямі руху - зліва направо. Горизонтальні стрічки та лінії утворюють ніби рамку, яка в плані нагадує ромб із зігнутими кутами, - таким чином і утворюється орнамент.

На мисках часто зустрічається зображення «біжучої спіралі» або її відрізків. Також цікаво, що числу 4 незмінно відповідає кількість елементів у композиціях. Так, наприклад, на одній із мисок з поселення Олександрівка композиція складається з 4 видовжених овалів, а ці овали доповнені 4 меншими овалами згори та 4 - знизу. На одній з мисок є 2 букранії - умовне зображення бика - з 4 групами солярних знаків (кола), при чому бик тримає одну групу кіл на рогах - бик тримає сонце між рогами (дуже популярний сюжет у землеробському світі Шумеру та Єгипту).

Також дуже поширеними на ранньотрипільській кераміці зображення змія (найбільше - на грушоподібних посудинах, на їх покришках, вазах та «фруктовницях», рідше на жіночих статуетках). Виділяють кілька різних мотивів образів трипільського змія: перший - мотив змії, яка згорнулася в клубок, в центрі якого - зображення голови з двома очима та відкритою пащею. Три наступних мотиви пов'язані з парними зображеннями змій, які зображені з головами, що рухаються назустріч (дод 15 а).

Розгляд кругових розгорток показав, що більшість з них у плані хрестоподібна, чотиричастна, «обертається» навколо центру - вінець посудини або дна та зображення орнаменту має характер безконечного руху, що можливо виступає як символ часу, а рух - коловорот навколо центру у просторі Всесвіту (дод. 15 б).

На етапі В II та початку С I число знаків - невелике, а їх склад досить стабільний. А от з середини етапу С I (період кризи) зростає їх кількість у всіх районах розселення трипільців. У цей період спостерігається зростання випадків використання червоної фарби для малювання орнаментів, при чому поширюються давні або зовсім архаїчні символи. Разом з тим спостерігається повернення старих форм посуду (з високим, конічно зрізаним горлом; на піддонах) - і знову розпис вкриває всю поверхню посуду, на відміну від В II і початку С I, коли він ледь опускався нижче плічок посудини. У цьому періоді йде поступово повне повернення до старих орнаментів. Як приклади, поширення орнаментів у вигляді лезоподібних овалів, що зображували на мисках (дод. 16)(як всередині, так і назовні), малюючи у кілька ярусів на великих посудинах, що було характерно для етапів В I та В I - II; реалістичний стиль зображення змій,

притаманний для етапу А. Багато хто з дослідників вважає, що це пов'язано з уявленнями трипільців про могутність предківських орнаментів, їх магічну силу.

Також серед сотень посудин протоміста Майданець є кілька десятків кубків (висота - 8-14 см). Орнаментація цих кубків складає цілу серію орнаментів, розповідаючи про життя трипільських землеробів (про що свідчили зображення рослин, колосся) (дод. 17). Схема розпису була хрестоподібна, поділена на 4 частини, з яких 2 частини більші, а інші 2 меншого розміру. Більші частини були зайняті орнаментом, який з'єднував розподільні лінії - широкими та вузькими фестонами. А саме на малих частинах були розташовані знаки - «тексти». На основі вивчення цих так званих «текстів», було зроблено висновок, що на кубках зображено проростання колосся, збір врожаю тощо.

Релігійні уявлення

Усі висновки стосовно трипільської релігії зроблені на основі вивчення археологічних матеріалів - поселень, оригінальних культових зразках скульптури, культових споруд, побутових ужиткових речей - та паралелях з відомим міфологічними системами Давнього Сходу.

Період існування Трипільської культури характеризується перемогою творчого освоєння простору, закріпленням його в космогонічних культурах, розвитком уявлень про душу (незалежну від тіла) та вічне її перевтілення, кастовим укладом суспільства з жерцями-старійшинами (вождями) на чолі, культом предків (поява курганних поховань) тощо.

Міфологія являє собою універсальну форму моделювання світу, на відміну від історії, що базується на фактах. Природні космогонічні моделі та світоглядні основи залишили і трипільці. Ці моделі матеріалізовані в трипільських розписах керамічних виробів та побудові селищ. Серед типових моделей можна виділити: коловорот, подвійні (дзеркальні) композиції, що визначають дуалізм (єдність протилежностей), триярусні композиції (космогонічні символи триєдності), чотири сторонність.

Коловорот пояснює світобачення трипільців як прагнення до творчості, ладування навколишнього простору з допомогою універсальної символіки круговороту Всесвіту (концентричні кола в орнаментації тарілок, кругове планування поселень). У них також було поняття про безкінечний плин часу, про що говорить трипільський безкінечник (меандр). Уявлення про сакральний центр цього круговороту вбачається в плануванні поселення з обов'язковим майданом посередині, навколо якого обертається все життя його мешканців.

Що стосується дуалізму трипільців, то треба сказати, що міфологія позначення явищ реальної дійсності проводить за принципом «позитивний - негативний». Так, на посуді двочленні композиції відображають одвічну боротьбу і єдність протилежних начал (два змії-дракони, закручені головами назустріч один одному); бінарні опозиції (день - ніч, літо - зима, північ - південь), вписані в цілісний виріб, що символізує єдність цих протилежних начал.

Уявлення про вертикальну будову Всесвіту відображене в символіці розпису глечиків, макітер, великих посудин-зерновиків, на яких нижній ярус позначає землю, середній - повітря, верхній - небо, - триєдність. Тут спостерігається динаміка одвічного коловороту: з неба падає дощ, проростають злаки і плоди, а їхнє насіння, схоронене в землі, знову проросте навесні новими сходами. Обоження природного циклу: життя, смерть, воскресіння - основа релігії трипільців (дод. 17).

Чотиричленна символіка відображає уявлення про чотири сторони світу: коло з рівнобічним хрестом або сваргоподібним знаком на тарілках, трипільський ромб (символ родючості поля), зображення місяців у різних фазах (перші зразки календаря). Про існування астрономічних знань і досліджень (звісно тільки серед жерців), свідчить відкриття трипільської обсерваторії V тис. до н.е. (с. Казаровичі на Дніпрі), відкриття яких є дуже суперечливим, бо на підставі одного поселення (і то до кінця не розкопаного) не можна вважати, що ці споруди є обсерваторіями. Символікою чотирьох позначені також «чотиригруді» посудини, які мають всі ознаки магично-ритуального характеру, очевидно пов'язаного з «годуванням» (жертвопринесенням) землі, викликанням дощу тощо.

Завдяки трипільській пластиці відомий пантеон Богів. Перше і найголовніше місце належить Великій Богині-Матері - жіночому началу родючості, в якому відображалось уявлення про відтворюючі функції Землі, жінки, Природи загалом. Жінка-прародителька представлена глиняними образами повнолітніх, зрілих жінок, що народжують (дод. 18). На животі Богині зображений ромб, розділений начетверо з крапками (зернами) в середині - символ засіяного поля. Часто статуєтки Богині позначені спіралевидними зміями, що обвивають її груди та живіт (оберіг вагітності). На поселенні Майданець Богиня-Мати тримала біля грудей дитину. Поруч із старшою Богинею археологи знаходять юну постать стрункої молодої Богині-Діви, можливо, як символ оновленої весняної Природи. Наявні також статуєтки в позі Оранти з піднятими до неба руками. Велика Богиня часто сидить на глиняному рогатому троні (у вигляді бика), що вказує на її міфологічний зв'язок з Богом-Биком.

Другим в пантеоні вважається Бог-Батько, який у трипільській пластиці представлений переважно зооморфно у вигляді Бога-Бика (Тура) - чоловічого начала

Природи, очевидно, відображеного на небі сузір'ям Тільця. Вважається, що пам'ятки з символами Тільця, які датуються V тис. до н.е. - сер. III тис. до н.е., пов'язані з пануванням на той період зодіаку Тільця (коли весняне рівнодення випадало в сузір'ї Тільця). До аналогів Бога-Бика належать також єгипетський Апіс (священний бик) та хурритський Хуррі (бик).

Третє місце в трипільському пантеоні займає Змій-Дракон (дод. 19) - втілення земноводної стихії, який водночас може виступати як земна (річки, моря, джерела, повені), так і небесна волога (дощ, злива).

Аграрні та еротичні культу тісно перепліталися в світогляді трипільців та їхній релігійній практиці: вважалося, що статевий зв'язок чоловіка та жінки на полі сприяє родючості рослин і тварин.

Що стосується зооморфних зображень, що мають культове значення, то всі вони, ймовірно мали відображати магію родючості тварин, рослин і роду людей одночасно: ведмідь з мискою, бик, корова, тур, свиня, вівця, баран, коза, олень, лось, собака. Культове значення останньої тварини, яка, як вважають, найбільш повно відображає «звіриний» стиль, пов'язують з її охоронними функціями (охорона припасів їжі, посівів від диких та домашніх тварин), культом родючості та допомогою на полюванні. Також є припущення, що собака, зображений на трипільській кераміці із солярними та лунарними знаками, мав «небесні» функції - страж ночі, тварина Богу Місяця, відповідальне за проходження місячного циклу та зміна місячних фаз (дод. 20).

У трипільців виділяють три основних культу: культ предків, героїв, родючості. Поховання покійних під порогом жител чи підлогою (переважно жінок і дітей) та на території поселень (дорослих родичів) свідчать про важливість «загробного» життя в уявленнях трипільців, коли ще не існувало нездоланих перешкод між світом живих і світом мертвих.

Скоріш за все, зображення чоловіка з києм (жезлом) у руці - не антропоморфне зображення Бога-чоловіка, а конкретний образ героїзованої особистості.

Аграрно-магічні дієства трипільського часу мають свої матеріалізовані докази в цілому ряді культового посуду, що використовувався в обрядах напування землі («біноклеподібні» посудини), обрядах викликання дощу (макітри з грудьми), спеціальному обрядовому одязі для танцю дощу (малюнки жриць у спідницях з китицями на подолі), освячення перших плодів (різноманітні курильниці з двома, трьома і чотирма чашами вгорі).

Отже, у трипільців був дуже багатий духовний світ. У них була розвинута знакова система, про що свідчить зображення на трипільській кераміці наряду з розписом знаків, що не повторювалися і в свою чергу утворювали комбінації, які Т. Ткачук назвав «блоками». Крім того, у них існувала об'ємна знакова система, виражена групою предметів геометричних форм - кульок, конусів, півсфер, циліндрів тощо, які до того ж є аналогами геометричної пластики Давнього Сходу, що призначалася для ведення обліку пожертв у храмах. Трипільська орнаментация виступала своєрідним пульсом стану, реакції на найменші зміни, кризи. Трипільці мали широкий асортимент орнаментів, які зображувалися на посуді (геометричні лінії, зооморфні зображення тощо), при чому кожний мав якесь значення, зв'язок з землеробськими святами, а деякі склалися з комбінацій знаків («текстів»). Трипільське населення мало досить розвинуту систему релігійних вірувань та світогляду, про що свідчить наявність світоглядних моделей, матеріалізованих у трипільських орнаментах та знаках, пантеону Богів, різноманітних анімалістичних культів, серед яких важливе місце займав культ собаки, та культу предків, героїв та родючості.

Зв'язок Трипільської культури з українцями

1. Версії походження та зникнення трипільців

Одним з перших питань походження трипільців спробував вирішити В. Хвойко у серпні 1899 р., виступаючи на археологічному з'їзді в Києві, він дійшов висновку, що трипільці - гілка арійського племені - протослов'яни. Зараз же у вчених існує багато поглядів на це питання, серед яких є наукові та суперечливі, навіть наближені до міфу.

На думку Ю. Шилова, близько 6200 р. до н.е. держава Аратта, яка була створена хвилею малоазійських праіндоевропейців, розташовувалася у пониззях Дунаю і була пов'язана з археологічними культурами Подунав'я: Кереш, Старчево, Боян, Кукутень. Згодом центр держави, яка згодом стала стимулювати формування Шумеру, почав просуватися ближче до Дніпра, і саме цей рух та розквіт відомі археологам як формування культури Трипільля. При цьому Ю. Шілов виділив три етапи розквіту Аратти, для яких запропонував такі датування: I - 5400-4600 рр. до н.е., II - 4600-3500 рр. до н.е., III - 3500-2750/2250 рр. до н.е. Говорячи про зникнення, вчений наголошує, що наприкінці III тис. до н.е. Трипільля, представлене пам'ятками усатівського та інших варіантів, «перетікало в інші археологічні культури (насамперед середньодніпровську та інгульську)».

Близьким до теорії Ю. Шилова є погляди О. Шокало, який також наголошує на автохтонності оріїв-українців на терені України, розуміючи під оріями велику етнокультурну та духовно-господарську спільність різних аграрних народів, які створили у районі Наддніпрянщини свою державу Оратанію, або Оратту (Аратту), яка і є на його думку Трипільською культурою (а назва лише від першого знайденого поселення біля с. Трипільля). При цьому С. Наливайко у своїй статті «Трипільля, Трипура, Троя...» наголошував, що корені української Аратти знаходяться в Індії і що культура оріїв, розвилася на терені Індії в історичній індійській області Пенджаб, яка за свідченням давніх індійських джерел мала тоді назву Аратта і «пересуватися в просторі й часі». Останнє він аргументує тим, що послідовниця української Аратти, як він вважає, катакомбна культура схожа на нещодавно виявлену в Середній Азії культуру, ареал якої знаходиться неподалік з Індією.

У праці П.Л. Паламарчука та І.А. Андрієвського існує розділ про трипільську Атлантиду, звідки «у VII - VI тис. до н.е. розселилися по всіх українських обширах прототрипільські племена». При цьому автори посилаються на дослідження А.Д. Архангельського та М.М. Страхового - що у 1970-х рр. реконструювали обриси Чорного моря (фактично - прісноводного озера) до появи Дарданелльської протоки - за якими внаслідок Чорноморського потопу утворилося Чорне море. На думку П.Л. Паламарчука та І.А. Андрієвського, вода змусила населення «Атлантиди» - шельфу

Чорного моря - шукати інше місце проживання, а внаслідок потопу, як зазначають автори, «стався вибух сірководню», який спричинив екологічну катастрофу. Після цього «вцілілі племена започаткували у межиріччі Південного Бугу та Дністра нову, відому нині як трипільська».

В своїй праці об'єднала погляди Ю. Шилова та П. Паламарчука та І. Андрієвського О.А. Білоусько, яка до того ж вважає, що трипільська культура є продовженням буго-дністровської культури. Хоча на думку багатьох вчених, буго-дністровська культура утворилася в VI - V тис. до н.е. внаслідок впливу культури Кріш, що локалізується в Румунії, на місцеві мисливські та рибальські племена Середнього Дністра та Бугу.

Треба зазначити, що всі вищезгадані теорії та погляди носять патріотичний характер, бо за ними трипільці є автохтонними жителями, населеної ними території.

Але як зазначають деякі археологи, зокрема Л.Л. Залізник, М.Ю. Відейко, які є досить авторитетними, що людність відома як культура балкансько-дунайського неоліту не є автохтонною, тому що її пращури прийшли на територію України з Близького Сходу, а саме з півдня Малої Азії.

На думку Л.Л. Залізника, внаслідок кризи мисливського господарства в Сирії, Палестині та на півдні Анатолії близько 10 тис. років тому з'явилися та поширилися форми відтворюючого господарства (мотичне землеробство та примітивне тваринництво), що згодом призвело до демографічного вибуху на Близькому Сході. Після цього надлишки населення почали розселятися на сусідні малозаселені землі: на схід у Центральну Азію та Індію, на південь в Аравію та Північну Африку. Один з головних шляхів розселення починався у південній Анатолії і вів на захід островами Егейського моря в Східну Грецію. У VII тис. до н.е. за некаліброваною шкалою ця людність принесла сюди з собою навички відтворюючого господарства, культурні рослини, близькосхідну культуру, вірування та мову.

Вчений вважає, що провідну роль у неолітизації Балкан відіграли переселенці з південно анатолійського центру, де у VII - VI тис. до н.е. була поширена культура Хаджилар, носіями якої були протохати, або хато-хурити. Поступово просуваючись на північ, прибульці досягли Дунаю і рушили його долиною на захід у Центральну Європу та на схід у Правобережну Україну, внаслідок чого утворилися такі неолітичні культури, як Караново, Хамаджія, Вінча, Боян, Гумельниця, Трипілля тощо. Також Л.Л. Залізник наголошує на тому, що північні сусіди цих культур були мисливці та рибалки Німецької, Польської, Поліської низовин та Лівобережжя Дніпра, на базі яких у IV - II тис. до н.е. постала індоєвропейська сім'я народів. А формування праіндоєвропейської мови та культури почалося у V тис. до н.е. у Південній Україні внаслідок контактів та впливу трипільців на населення лісостепового Подніпров'я та

Лівобережжя. Так у загальних рисах він показав освоєння близькосхідним населенням та його прогресивний вплив на місцеве населення Балкан, Центральної Європи та Подунав'я. Зокрема, про вплив трипільської культури на людність Подунав'я свідчать пам'ятки розкопок біля населених пунктів Мирне, Арциз, Дивізія.

На користь твердження, що трипільці не автохтони, виступає такий вчений, як В. Даниленко, який пов'язував, «в силу родства с юго-западноанатолийской культурой», походження Трипільської культури «с проникшей с Восточного Сердиземноморья в Южную Европу ветви архаичного семито-хамитского массива».

В. Щербаківський, який наголошував, що «трипільці - круглоголові передньоазійського типу (яфетити)...» та вказував на спорідненість між трипільцями та хетитами. Цю думку підтримував В. Петров у своїй праці «Походження українського народу».

Погоджується з поглядами Л.Л. Залізняка щодо походження трипільців М.Ю. Відейко, але додає, що трипільське населення було неоднорідним, виділяючи два антропологічних компоненти - «середземноморський» та «протоєвропеїдний», на основі чого робив висновки, що трипільці - це конгломерат різних родів та племен та наголошуючи на тому, що окрім прогресивного впливу трипільців на мисливців та рибалок Європи, існував вплив з боку останніх на трипільців шляхом асиміляції та влиття сусідніх родів та племен.

До того слід сказати, що М.Ю. Відейко (тої ж думки дотримується Л.Л. Залізняк) вважає праці археологів, що притримуються автохтонної теорії походження трипільців, міфічними, неісторичними. Зокрема, він вважає, що дату 6200 р. до н.е. Ю. Шилов запозичив з праці Дж. Меларта, присвяченої публікації результатів розкопок неолітичного поселення Чатал-Гююк (Анатоля). Під час опублікування праці Дж. Меларта використовували некалібровані дати С 14, що молодші за календарні, якими користуються археологи нині, на 700-900 років. З цього випливає, що сучасна дата Аратти - близько 7100 - 6900 рр. до н.е. Для трипільської ж культури Ю.О. Шилов використовував календарні дати, а значить систему хронології історичного процесу істотно порушено. До того ж М.Ю. Відейко локалізує Аратту (на основі шумерських епосів про Енмеркара та Лугальбанда) не у Північному Причорномор'ї, а - на схід од Урука, за Еламом поряд з горами.

Більшість вчених, серед яких Л.Л. Залізняк, М.Ю. Відейко, Бурдо Н.Б., тримаються теорії, що криза, яка настала у VI тис. до н.е. через екстенсивний характер ведення землеробства трипільців, посилилася, та у III тис. до н.е. припинили своє існування трипільські поселення (найпізніше з відомих протоміст біля с. Вільховець на Черкащині).

На думку К.П. Бунтяна, В.Ю. Мурзіна, О.В. Симоненко криза трипільської культури почалася на початку IV тис. до н.е., яка характеризувалася переселенням трипільців Середньої Наддніпрянщини на північ - у Полісся, а згодом на схід - на лівий берег Дніпра; поселенців Середнього Побужжя - в Степ, доходячи до Інгулу; а жителі Подністров'я - в Північно-Західне Надчорномор'я. Тут на ґрунті активного скотарства та у взаємодії із степовим населенням виникає своєрідна господарсько-культурна система у середині VI тис. до н.е., відома як Усатівська культура (с. Усатово на Одещині). Ця культура має багато спільних рис із скотарським населенням: значна кількість худоби у поєднанні зі звичними навичками землеробства; кам'яні гробниці вождів з курганными насипами. В цей же період на Волинь та Поділля переміщуються носії культури кулястих амфор та деяке населення степу у північному та західному напрямку частково асимілюючи трипільське населення. Останнє стало додатковим деструктивним чинником, що врешті-решт призвело до зникнення трипільської культури.

1.2 Зв'язок трипільців з українцями

Слід сказати, що зв'язок, безперечно, існує через те, що слов'яни (а значить і українці) походять з індоєвропейської мовної спільноти, яка мала безпосередні контакти з трипільським населенням, як зазначено вище. Вищезгадана теза В. Хвойки, з якої виходить, що нащадками трипільців є і українці, набула досить значної популярності на початку археологічних досліджень Трипільської культури. Але тоді цей зв'язок повинен поєднувати в собі всі компоненти, які це засвідчують, належності (антропологічної, лінгвістичної, етнічної та культурної) протослов'ян до трипільців, але це далеко не так, як зазначають більшість сучасних археологів.

Що стосується антропологічної належності до трипільців, то тут ні у кого не виникає сумніву, що це не так. Як зазначає Л.Л. Залізняк, пращурами трипільців є південноанатолійські прахати і прахурити, які в свою чергу належали до середземноморського антропологічного типу, який характеризується грацильністю (тонкокістністю), невисоким зростом, темною пігментацією, скошеним чолом і великим носом своєрідної форми (дод. 21), на відміну від високих та масивних північних європеїдів. В. Щербаківський, який наголошує на спорідненості між трипільцями та хетитами, також зазначає, що для останніх властиве скошене чоло, вигнутий вірлячий ніс, продовгувате обличчя, як і для трипільців. Прямими ж нащадками трипільців, наприклад, є баски в Іспанії.

Що стосується лінгвістичних зв'язків, то вони безперечно існують. Знову ж таки Л.Л. Залізняк, новітні дослідження лінгвістів довели, що сільськогосподарська лексика індоєвропейських народів значною мірою має близькосхідне походження. Саме

завдяки трипільцям у індоєвропейській лексиці багато землеробських і тваринницьких термінів, назв продуктів, предметів побуту, які мають прохатське та прохуритське (akuo - кінь; kago - коза; lino - льон; gueran - жорнов; sel - село; sur - сир; medu - мед тощо), прасемітське (tauro - бик, тур; agno - ягня; deho - зерно; sekur - сокира тощо) та шумерське походження (kou - корова; redu - руда; duer - двері; hkor - гори тощо).

Етнічні зв'язки Трипільської культури та українців є питанням досить суперечливим. В. Петров розглядаючи це питання, виокремлював лінію культурно-історичних традицій та лінію етнічних зв'язків. Вважаючи, що все ж таки є певні елементи етнографічної приналежності українців до трипільців: по-перше, «тисячі років існує хліборобство на берегах тих самих річок...», по-друге, «такі ж хати, обмазані глиною та смугами кольорових барв, так само як і за трипільських часів жінка підмазує глиною долівку, розписує хату і піч», по-третє «вічне дерево життя, зображене тут на рушниках має прототипи в трипільських зображеннях...», В. Петров не вважає українців прямими етнічними нащадками трипільців, на основі того, що етнографічна культура не лишилася тотожною собі від часів неоліту. О. Шокало вважає, що без етнічних зв'язків неможливо було зберегти кількатисячну культурно-історичну традицію. М.Ю. Відейко, як зазначено вище, визначав трипільців як конгломерат різних родів і племен, серед яких були і мисливці та рибалки Європи, що шляхом асиміляції та влиття сусідніх родів та племен обмінювалися з найдавнішими землеробами не лише мовою і матеріальною культурою, а й етнічною культурою.

Що ж стосується культурних зв'язків, то загально визнано, що внаслідок впливу трипільців на місцеве населення, останнє отримало навички виготовлення глиняного посуду, землеробства, тваринництва, примітивної металургії, будівництва жител, побут тощо. Зокрема, це характерна трипільська глинобитна хата з розписаними стінами, характерною орнаментациєю, глиняний розписний посуд, які існують і на сучасній Україні. Також це характерне для трипільців ведення господарства, домашнє виробництво та побут (вишивання рушників, сорочок, виготовлення взуття тощо) характерні для деяких районів України, зокрема західної її частини.

Дуже тісний зв'язок з трипільцями простежується через релігійний світ давніх слов'ян, який в свою чергу став спадщиною для українців. Зокрема, це трипільський Бог-Бик, якому відповідає слов'янський бог грому і блискавки Перун (небесний грім порівнювали з ревінням бика). Міфологема суперництва Бога-Бика та Змія-Дракона знаходить свою аналогію в слов'янському міфі про боротьбу Перуна з Велесом (Зміуланом) за Небесних Корів (хмари). Зооморфні культи трипільців також знаходять свої аналогії у слов'ян: собака - прототип Симаргла (Переплута), охоронця рослин; олениці або лосихи - прототипи Рожаниць; свиня, вепр - міфологема новонародженого Сонця (в обряді Різдва), чи Вепра початкового Часу (скіфської релігії), ритуальний вепр на честь Перуна у військовій магії; коза - культ родючості.

Таким чином, походження трипільської культури питання дуже суперечливе, але більш признаними та ймовірними є версії Л.Л. Залізняка та М.Ю. Відейко щодо близькосхідного походження трипільців. Щодо зникнення цієї культури, то, проаналізувавши вищезазначені версії, можна зробити висновок, що більш вірогідною є версія, за якою внаслідок кризи трипільці були асимільовані культурами мисливців та рибалок Європи та зникли у III тис. до н.е. При цьому можна впевнено сказати, що українці не є прямими нащадками трипільців, бо антропологічно трипільці належать до середземноморського антропологічного типу, який характеризується грацильністю (тонкокістністю), невисоким зростом, темною пігментацією, скошеним чолом і великим носом своєрідної форми, на відміну від високих та масивних північних європеоїдів, до яких належать українці. Але слід зауважити, що досить значний лінгвістичний, етнічний та культурний зв'язок трипільців з українцями існує, внаслідок впливу та взаємодії нащадків найдавніших південноанатолійських землеробів та скотарів і рибалок степової та лісостепової смуги, нащадками яких є українці. Зокрема, це видно з наявності в індоєвропейській сільськогосподарській лексиці близькосхідних термінів та слов'янської культурної спадщини, що має трипільське походження, до якої належать форми ведення господарства та виробництва (знарядь праці, прикрас, зброї, посуду, одягу, взуття тощо), будівництва жител (глинобитна хата) та релігійні уявлення.

Висновки

В ході роботи розглянуто матеріальну культуру трипільців, розкрито їх духовний світ та зроблено спроби з'ясувати зв'язки українського народу з трипільцями.

Таким чином, населення, яке залишило пам'ятки трипільської культури, оволоділо передовими на той час технологіями виробництва продуктів - землеробством, тваринництвом. Трипільцями було вироблено оптимальну в умовах лісостепу переложну систему землекористування, а наявність значних природних ресурсів - земель - дозволила переносити поля разом з поселеннями на плодючі ґрунти раз на 50-70 років, що свідчить про високі знання в агротехніці. Високі досягнення у трипільців в галузі металургії та металообробки. Завдяки знанням про ковальську обробку міді, режим термообробки та лиття трипільці отримували високоякісний продукт, серед якого практично не було браку. Вони застосовували швидке та повільне гончарне коло, внаслідок чого отримували тонкостінний, якісний посуд, який міг витримати високотемпературний випал у одно- та двоюрисних горнах. При цьому у трипільців існував своєрідний одяг та взуття, що виготовлялося в домашніх умовах з тканини та шкіри, вони носили різні прикраси та амулети. До того ж вже з середнього етапу у трипільській культурі з'являються протоміста (у вигляді кількох еліптичних структур) з складною соціальною структурою населення. Ці величезні поселення, які склалися

з двоповерхових жител, мають дуже багато елементів притаманних середньовічним містам.

Розвинена знакова система, створена носіями трипільської культури, загалом може сприйматися, як свідчення існування у них писемності. Також у них існувала об'ємна знакова система, що складалася з жетонів (кульок, конусів, півсфер, циліндрів тощо), які, можливо, могли служити для обліку, на зразок давньосхідних. Трипільці мали широкий асортимент орнаментів, які зображувалися на посуді (геометричні лінії, зооморфні зображення тощо), при чому кожний мав якесь значення. Орнаменти, антропоморфні фігурки та різноманітні зооморфні зображення свідчать про досить розвинуту систему релігійних вірувань та світогляду, зокрема про наявність пантеону Богів, різноманітних анімалістичних культів тощо.

Трипільці, пращури яких прийшли в VI тис. до н.е. на територію України з Південної Анатолії, внаслідок посилення кризи господарства та подальшої асиміляції трипільського населення мисливцями та рибалками Європи поступово зникають. І хоча поява та зникнення трипільської культури були однаково стрімкі, але їхній вплив на неолітичне населення України, зокрема мисливців та рибалок Подунав'я та Правобережної України, був досить величезний. Звісно, вважати українців прямими нащадками трипільців не можна, бо останні антропологічно належать до середземноморського антропологічного типу, але, безперечно, трипільці заклали основи матеріальної культури пращурів українців, зокрема, - це навички виготовлення глиняного посуду, системи землеробства, тваринництва, примітивної металургії тощо. Також українцям характерна трипільська глинобитна хата з розписаними стінами, характерною орнаментациєю, глиняний розписний посуд, домашнє виробництво та побут (вишивання рушників, сорочок, виготовлення взуття тощо), які по сей день існують в Україні, зокрема в західній її частині. Наряду з цим трипільці передали багато термінів сільськогосподарської лексики, а їх світогляд та релігія стали прототипами слов'янських культів та міфології, пов'язаних з відтворюючими формами господарства.

Список використаної літератури

1. Бунтян К.П., Мурзін В.Ю., Симоненко О.В. На світанку історії//Сер. «Україна крізь віки».-У 15 Т.-Т. 1.-К.,1998.-285 с.
2. Бурдо Н.Б., Відейко М.Ю. Основи хронології Трипілля-Кукутени//Археологія.-1998.-№ 2.-С. 17-29.
3. Бурдо Н.Б. Трипільська культура: відкриття і дослідження//Український світ.-1994.-№ 3-4.-С.12-13.
4. Відейко М. Країна Аратта в шумерському епосі й трипільська культура//Український світ.-1994.-№ 3-4.-С. 31-32.
5. Відейко М.Ю. Принципи виникнення і розвитку трипільських протоміст//Археологія.-1998.-№ 4.-С. 145-150.
6. Відейко М.Ю. Тема Трипільської культури у сучасному праісторичному міфотворенні//Археологія.-2005.-№ 2.-С. 89-103.
7. Відейко М.Ю. Трипільські цивілізації.-К.: Видання друге, 2003.-184 с.
8. Жураківський Б.С. Про технологію виготовлення трипільської кераміки//Археологія.-1994.-№ 1.-С. 88-92.
9. Залізник Л.Л. Первісна історія України: Навч. Посібник.-К.: Вища шк., 1999.-262 с.
10. Залізник Л.Л. Трипілля очима науковців і політиків//Археологія.-2004.-№ 4.-С. 95-103.
11. Збеневич В.Г. Зооморфные мотивы в росписи керамики культуры Триполья-Кукутени//Археологія.-1998.-№ 4.-С. 64-77.
12. Курц В.О. Роль тваринництва в економіці трипільської культури//Археологія.-1998.-№ 4.-С.134-144.
13. Мельникова Л.С. Українське Подунав'я: стародавня історія: Навчально-методичні рекомендації.-Ізмаїл.: Ред. відділ ІДГУ, 2002.- 44 с.
14. Наливайко С. Трипілля, Трипура, Троя...//Український світ.-1994.-№ 3-4.-С. 8-11.
15. Петров В. Походження українського народу. - К., 1992.-192 с.
16. Попова Т.О. Матеріали духовної культури трипільсько-кукутенського населення Поливаного Яру III//Археологія.-1998.-№ 4.-С.109-117.
17. Сулик І., Дворська Б. Трипільська культура. Гончарство як вид декоративно-прикладного мистецтва, започатковане трипільцями//Історія України.-2000.-№ 35.-С. 35-41.
18. Шилов Ю.О., Поліщук О. Релігійні вірування трипільців: за археологічними джерелами//Українська культура.-2003.-№ 10.-С. 28-30.
19. Шилов Ю.О., Поліщук О. Трипільська культура - то Аратта, найдавніша держава//Українська культура.-2003.-№ 10.-С. 23-26.
20. Шокало О. Орійська доба України//Український світ.-1994.-№ 3-4.-С. 4-5.8.

ДОДАТОК

Основні проблеми розвитку української сучасної культури.

Основою самовідтворення культури є освіта. Наприкінці ХХ ст. її зміст, форми суттєво відставали від основних тенденцій розвитку цивілізації, слабо були зорієнтовані на перспективи цього процесу. Гостра потреба кардинальних змін у сфері освіти зумовила проголошення в 1988 р. «Основних напрямів реформи загальноосвітньої і професійної школи». Нової моделі вітчизняної освіти потребувала поява на політичній карті світу незалежної України. Ця модель, відповідаючи реаліям посттоталітарного суспільства, мала стати національно зорієнтованою, органічно вписавшись у загальносвітові процеси. У листопаді 1993 р. Кабінет Міністрів затвердив програму «Освіта» («Україна ХХІ століття») щодо кардинальної реконструкції всієї системи освіти, яка передбачає: 1) децентралізацію управління освітою; 2) диференціацію, гуманізацію, індивідуалізацію навчально-виховного процесу; 3) безперервність освіти та варіативність навчальних планів і програм; 4) переорієнтацію сфери освіти на пріоритетний розвиток особистості й створення для цього відповідних умов у суспільстві. Попри економічні негаразди розвивається національний театр. Щороку глядачі України мають змогу побувати на тридцяти тисячах вистав. Український театр намагається утвердитися в європейському культурному просторі. Це засвідчують гастролі Національного академічного драматичного театру імені І. Франка в Німеччині, Львівського академічного театру імені М. Заньковецької — у Великобританії, участь вітчизняних театрів у багатьох міжнародних фестивалях. Традиційними стали зарубіжні гастролі колективів Національної опери, театрів опери та балету Дніпропетровська, Донецька, Львова, Одеси, Харкова. Голоси вітчизняних оперних співаків А. Кочерги, В. Лук'янець, В. П'ятнички, А. Шкургана звучать на найпрестижніших сценах Європи. Донецьк став місцем проведення Міжнародного конкурсу артистів балету. На сцені Національної опери набуває авторитету і Міжнародний конкурс артистів балету імені Сержа Лифаря. Складна ситуація у сфері кінематографу. Ще десять років тому на державних кіностудіях знімалося до 50 повнометражних ігрових, 12 анімаційних і до 500 короткометражних фільмів щороку. Нині порівняно з 1988 р. виробництво фільмів скоротилося в 20 разів, а чисельність кіноустановок — більш як удвічі, щорічне відвідування кінотеатрів помітно зменшилося. Поступово із свідомості громадян нашої республіки зникає поняття «рідне кіно». Попри те фільм «Лебедине озеро. Зона» (С. Параджанов, Ю. Ільєнко) 1990 р. вперше в історії українського кіно одержав нагороди найпрестижнішого у світі Каннського кінофестивалю. Фільми «Фучжоу» Ю. Ільєнка, «Астенічний синдром» К. Муратової та «Голос трави» Н. Мотузка мали значний резонанс на кінофестивалях у Каннах, Роттердамі, Берліні. Успіхом вітчизняних кінематографістів став фільм В. Криштофовича «Приятель небіжчика». Динамічні процеси відбуваються в царині популярної української музики.

Молоді виконавці дедалі впевненіше заявляють про себе на фестивалях «Червона рута», «Таврійські ігри», «Доля» (Чернівці), «Мелодія» (Львів), «Оберіг»(Луцьк), «Тарас Бульба» (Дубно) тощо.

У сфері культури активно розвиваються міжнародні зв'язки, що сприяє поширенню української культури у світі. Після здобуття незалежності десятки країн світу уклали з Україною угоди про культурну співпрацю. Українське товариство дружби і культурних зв'язків із зарубіжними країнами має контакти з 900 громадськими організаціями і понад 300 відомими громадськими діячами із 102 країн світу. Товариство культурних зв'язків із українцями за кордоном «Україна» співпрацює з 50 організаціями зарубіжних українців, країн Європи, США, Канади, Латинської Америки, Австралії. Протягом 1992—1993 рр. понад 100 українських творчих колективів побувало на гастролях за кордоном

Характерною особливістю сучасного стану культури є неоднозначність процесів у гуманітарній сфері. Так, домінування плюралізму в духовному розвитку суспільства дає змогу ознайомити широкий загальний історичний контекст із шедеврами світової культури, які раніше з ідеологічних причин були недоступними; стимулює творчу активність митців. Але водночас плюралізм відкриває шлях для проникнення в духовну сферу антикультури. Пропагуючи насилля, антигуманність, вона за відсутності стійкого культурного імунітету становить серйозну загрозу для суспільства. Це зумовлює потребу радикальних, але виважених, далекоглядних і продуманих змін.

Давня культура східних слов'ян

Період раннього середньовіччя для Центральної і Східної Європи — це час формування великих слов'янських об'єднань, зародження й утвердження слов'янських держав, формування слов'янських мов і національних культур.

Уже в V—VI ст. на території сучасної України сформувалось два великих слов'янських об'єднання — склавши та анти. Щодо останніх, то ще наприкінці XIX ст. М. Грушевський висловив гіпотезу, згідно з якою термін «анти» є тогочасною назвою українців.

Основою економіки антських племен було орне землеробство відповідним набором реманенту: сохи, плуги із залізними наконечниками, серпи та кам'яні жорна для виготовлення борошна. Поряд з хліборобством існувало тваринництво у формі приселищного стада. Археологи знаходять також і ремісничі майстерні — залізоробні, ковальські, гончарні. Господарський поступ сприяв змінам у соціальній структурі тогочасного суспільства й зумовив зародження державної структури й формування перших політичних об'єднань, хоча і не досить досконалих.

Пізніше, за літописними даними, відомо вже 14 різних племенних груп, що об'єднуються в союзи — княжіння, створюючи передумови для виникнення східнослов'янської державності та розвитку культури.

Аналіз культурологічних, археологічних, історіографічних джерел, пам'яток історії та культури, які подарували сучасникам земля і народ України, дає підстави зробити висновок: відбувалася безперервна зміна численних поколінь, кожне з яких освоювало і користувалось усіма здобутками культур своїх попередників, робило свій внесок у культурну спадщину. Тільки в I тис. н. е. українські землі майже шість століть були ареною наступального руху різних народів. Проте, як зазначає Н. Полонська-Василенко: «...хоч яка жахлива була навала, вона не винищувала всього населення. Не було миті, коли б поривався зв'язок між ...носіями старої та нової культури... від неолітичної трипільської культури до Української держави»*.

Реміснична та побутова культура східних слов'ян. Знахідки залишків сільськогосподарських знарядь праці та зерен культурних злаків, дані етнографії, писемні свідчення вказують на те, що основою господарства східних слов'ян було землеробство. Поряд з ним існували скотарство та промисли: мисливство, рибальство та бортництво. Останнє відіграло значну роль у житті слов'ян.

З ремесел були поширені виготовлення заліза та металообробка. До VIII ст. рівень залізоторних горнів та ковальського реманенту був ще недосконалим. Хоча якість отриманого металу (криці) була невисокою і потребувала додаткової обробки, проте вона цілком була придатна для виробництва основних знарядь праці, предметів побуту, зброї.

З VIII ст. у слов'янських племен спостерігається деяке піднесення ремесла. Відбувається відокремлення металургії від ковальської справи, з'являються невеликі виробничі центри.

Такі види ремесел, як гончарство, прядіння, ткацтво, обробка шкіри, каменю, дерева, за умов натурального способу життя залишались здебільшого в межах родинного промислу, задовольняючи потреби сім'ї.

Одним з елементів матеріальної і духовної культури людського суспільства є житло, яке відіграло надзвичайно важливу роль у житті людини. Тому в давніх українців будівництво будинку, вибір місця були регламентовані великою кількістю обрядів і ритуальних дій.

Основним будівельним матеріалом у наших предків, як і в інших; народів Європи, було дерево.

Характерним для всіх слов'янських жител є те, що вони заглиблювались у землю на 30—80 см, а іноді й більше, доти, поки не траплялись тверді материкові основи. Потім робились зруби з дерева, дахи покривались деревом або соломою. У такому житлі взимку було затишно, а влітку — прохолодно. обов'язковим атрибутом слов'янської будівлі була піч, яку складали з каменю або глиняних блоків.

Важливе місце в системі культури будь-якої етноісторичної спільності має набір посуду, який втілює в собі етнічні особливості, естетичні смаки людей, рівень культурного розвитку. Посуд відбиває традиційність культур, пов'язується з цілою системою звичаїв.

Говорячи про традиційний посуд русичів доби середньовіччя, слід мати на увазі не лише глиняні вироби, а й дерев'яні. Різноманітні дерев'яні миски, чарки, ступи, відра, діжки, а також берестяні вироби, безумовно, були в широкому вжитку, але не збереглися.

Керамічний посуд характеризується наявністю кількох типів посуду: різних горщиків, мисок, сковорідок, кувалд, які ставили в піч з невисоким склепінням. Це виділяє посуд наших предків від начиння інших народів, які користувались котлом, підвішеним над вогнищем. Зазначимо, що форми горщиків, мисок, кувалд при очевидній одноманітності мають у кожному регіоні свої особливості. Так, у середньодніпровському регіоні найпоширенішими були високі біконічні горщики. На Поліссі їх майже немає. Тут основним був посуд з високо піднятими округлими плічками. У Верхньому Подніпров'ї рідко трапляються кувалди, які поширені в інших регіонах.

Сучасна наука має небагато даних щодо характеристики одягу східних слов'ян, оскільки панував обряд спалення небіжчиків. Можна припустити, що основні риси костюма були близькі до селянського одягу доби Київської Русі, для реконструкції якого збереглися металеві деталі (фібули, пряжки, бляшки) та фрески. Люди на них зображені в сорочках з вишитими манишками, довгими рукавами, в гостроносих постолах. На думку етнографів, такі елементи традиційного одягу, як тунікоподібна сорочка, одяг типу плахти, набірні пояси, прості ювелірні прикраси, постолы, сягають ще більш віддалених часів. Одяг такого типу був поширений і серед інших народів Європи.

Релігійні вірування слов'ян. Уже зазначалася роль релігії в розвитку мистецтва, науки, моралі в історії середньовіччя усіх народів. У східнослов'янській релігії яскраво

відображені дві риси, найбільш характерні для землеробських племен раннього середньовіччя: обожнювання сил природи в різноманітних, формах і культ роду. Ранньою дохристиянською релігією в праукраїнців був язичницький політеїзм, або багатобожжя, що являв собою нашарування різних вірувань досло-в'янських епох. Східні слов'яни уявно населяли природу численними фантастичними божествами — русалками, берегинями, лісовиками, водяниками та ін.

У язичницьких віруваннях своєрідно поєднувались народна фантазія та знання людини про світ, віковий досвід поколінь, що проявився у правилах етики, естетики, моралі. У народній поетичній творчості вищі сили — боги мали людську подобу, але були наділені більшою силою, більшими вміннями, можливостями і розумом. Поряд з позитивними живуть герої негативні. Вони доповнюють перших, відтіняючи їхні найкращі риси.

Пантеон язичницьких богів формується на базі матеріалістичних уявлень. Так, на першому місці стояв Вседержитель, узагальнюючий Бог, він же батько природи і Владика світу, волею якого тримається доля всього і всіх. Далі йдуть бог світла Сварог та його син, особливо шанований на Русі, Дажбог, Хоре чи Сонце. Це зумовлено тим, що сонце було життєдайною силою всього живого на Землі.

Особливо вшанованим був бог грому блискавок Перун, ім'я його в перекладі зі старослов'янської означає «грім», з грецької — «вогонь».

Особливо шанували жіночі божества. Слов'янські богині, починаючи від Матері-Землі, були дуже популярні у віруваннях і відображали природну першість усього живого на Землі. Поряд з чоловічим Аадом-Живом завжди стояло жіноче Лада-Жива, зображення її було символом життя: немовля, повний колос, дивоквітка, виноград або яблуко.

Крім системи культів і вірувань мали наші предки широко розвинену народну творчість, фольклор. У творах усної словесності слово і текст ніколи не існують самі по собі, а завжди в контексті обрядової дії, яка, в свою чергу, має практичну скерованість.

Народна творчість слов'ян. Усна поезія у наших предків з давніх часів користувалась широкою популярністю, вона була невід'ємною частиною духовного життя трудового народу. Нею виражали труднощі боротьби з силами природи, свої погляди на світ, своє горе і радість. З широкого загалу виходили співці й музиканти, майстри різних видів прикладного мистецтва, оповідачі билин, різних переказів, казок, загадок тощо.

Фольклор відбивав трудовий процес, характер землеробського заняття, побут та ін. Ці явища знайшли своє відображення у так званій календарній і обрядовій поезії, дослідити і вивчити яку можна на підставі архаїчних залишків у побуті українців.

До календарної поезії можна віднести зразки народної творчості, пов'язаної із зміною пори календарного року — весни, літа, осені, зими. До обрядової поезії належить усна народна творчість, пов'язана з обрядами, в основному весільними й поховальними. В обох з них відображено язичницькі вірування та звичаї, які пізніше продовжували співіснувати поряд з християнськими.

Отже, досягнення східнослов'янських народів у господарській діяльності, багата і різнопланова народна творчість, мораль, героїчна боротьба за незалежність з кочівниками, поступове об'єднання в єдиній державі — Київській Русі сприяли розвитку своєрідної, неповторної матеріальної і духовної культури.

Київська Русь або Давньоруська держава (старосл. Русь, ср-грец. Ῥῶς, пізніше Ῥωσία[1]); 9 століття — 1240) — період в історії Великого князівства Руського, середньовічної монархічної держави у Східній Європі, коли його столиця, тобто престол великого князя, знаходилася у Києві.

Велике князівство Руське виникло у IX столітті в результаті об'єднання східнослов'янських племен (русі) під єдиною владою. Серед перших правителів літописи називають князів династії Рюриковичів. В період Київської Русі Велике князівство Руське займало територію від Таманського півострова на півдні, Дністра і верхів'їв Вісли на заході до верхів'їв Північної Двіни на півночі.

Історичний період **Середні віки**

- Засновано 882
- Припинило існування 1240

У розвитку культури Русі проявлялися як загальні закономірності, так і національні особливості. Її основа — самобутня культура східнослов'янських племен. Принциповим рубежем у розвитку культури стало прийняття християнства. Значним був вплив візантійської культури. На відміну від Західної Європи, на Русі держава не підпала під владу церкви, і, відповідно, в культурі світські елементи були сильнішими. Намітилася прогресивна тенденція диференціації духовної культури. У відносно короткі терміни Київська Русь зробила величезний крок, вийшовши на загальноєвропейський культурний рівень, а в деяких її сферах перевершивши його. Нові віяння в культурі, більша регіональна своєрідність з'явилися у зв'язку з

феодалною роздробленістю. Однак для закріплення і розвитку культурної динаміки Русь потребувала відновлення політичної єдності.

Древні слов'янські вірування були язичницькими і ґрунтувалися на обожнюванні сил природи. Все життя слов'ян пронизувала віра у втручання надприродних сил, залежність людей від богів і духів.

Найбільше вражали слов'ян явища природи, пов'язані з виявом сили та міці: блискавка, грім, сильний вітер, палахкотіння вогню. Не випадково верховним божеством був Перун — бог блискавки і грому, який, як і всі інші боги, втілював у собі добрий і злий початок: він міг уразити людину, її житло блискавкою, але водночас він, згідно з міфом, переслідує Змія, який переховується в будь-якому предметі, наздоганяє і вбиває його. Після перемоги над Змієм іде дощ і очищає землю від нечистої сили. Не менш сильними і грізними були Сварог — бог вогню; Стрибог — бог вітрів, який втілює стріли і війну; Даждьбог — бог успіху, який ототожнювався з сонцем; Хорс — бог сонця (іноді місяця); Симаргл — бог підземного світу, як він здебільшого трактується. Уявляли його в образі крилатого пса та інш.

У пантеоні східнослов'янських божеств, на відміну від давньогрецького та давньоримського, було порівняно мало богів, які безпосередньо втілюють інтереси і заняття людини. Можна назвати тільки Велеса (Волоса) — бога багатства, худоби і торгівлі, Мокош (Мокошу) — богиню дощу і води, яка в той же час протегувала ткацтву, а також Дану — богиню річок (згадка про неї є у багатьох піснях) та різні берегині.

У X столітті християнство стало панівною релігією в Європі. На Русі про християнство також було відомо задовго до релігійних реформ Володимира Великого: християнами були Аскольд і Дір. Достовірним є факт хрещення княгині Ольги у 958 році. Але вирішальним для процесу християнізації нашої країни було введення цієї релігії як державної в 988—990 рр.

Писемність у східних слов'ян з'явилася приблизно ще в першій половині IX століття. У «Житії» слов'янського просвітника Кирила зберігся переказ, що він бачив у 860 в кримському Херсонесі (Корсуні) книги, написані «руськими письменами». Ці ж «руські письмена» згадують й арабські письменники X століття. В історичних джерелах зустрічається також повідомлення про те, що руська писемність, нарівні з старовірською, розповсюджувалася в Хазарії. Важливим свідченням того, що писемність була відома в Київській Русі ще до хрещення, стала знайдена в 1949 р. в одному зі смоленських курганів глиняна посудина середини X ст. з давньоруським написом «гороухца» (гірчиця).

Лінгвісти, аналізуючи тексти договорів руських князів з Візантією 911, 944 і 971 рр., вважають, що вони були складені двома мовами — грецькою і староруською.

Введення християнства значно прискорило розвиток писемності і літератури на Русі. Ще в 60-70-х роках IX століття візантійський імператор Михайло III відправив до слов'ян двох братів-священиків з Фесалонік (Солуні) — Костянтина (в чернецтві — Кирило) і Мефодія. Незважаючи на переслідування німецького духовенства, зацікавленого в поширенні латинської мови серед слов'ян, брати проповідували християнство в Моравії та інших слов'янських землях старослов'янською мовою. Вони упорядкували слов'янський алфавіт і переклали на церковнослов'янську (староболгарську) мову Євангеліє. На початок XI століття на Русі використовувалися дві системи письма — кирилиця, що базувалася на грецькому алфавіті, і глаголиця — розроблена Кирилом фонетична система, яка була менш популярна. Причому ще до IX століття місцеве населення користувалося абеткою з 27 літер, тоді як класична кирилиця нараховує 43 літери.

Поширення освіченості відбувалося в тісному зв'язку із зміцненням держави, впровадженням християнства. Під час князювання Володимира Великого були створені перші державні школи, в яких вчилися діти знаті. Набір в школи, як свідчить літопис, здійснювався примусово, оскільки справа була нова, незнана і добровольців було мало. А держава гостро потребувала грамотних адміністраторів, дипломатів, здатних підтримувати зв'язки з Візантією та іншими країнами. Князь Ярослав Володимирович, вважаючи освіченість важливою умовою успішної діяльності на будь-якому терені, вводить обов'язкове навчання для молодих з князівських і боярських родів. Нові школи відкривалися у Києві, Новгороді, Володимирі-Волинському та інших містах.

Мистецтво Київської Русі розвивалося в загальному руслі середньовічної європейської культури було нерозривно пов'язане з церквою і християнською вірою. Протягом довгих сторіч на Русі розвивалося, удосконалювалося мистецтво різьблення по дереву, пізніше - по камені. Дерев'яні різьблені прикраси взагалі стали характерною рисою жител городян і селян, дерев'яних храмів.

Чудовим різьбленням славилися посуд. У мистецтві різьбярів із найбільшою повнотою виявлялися руські народні традиції, уявлення русичів про прекрасне і витончене.

Протягом сторіч у східних слов'ян нагромаджувався багатий досвід архітектури, склалася національна традиція містобудування. Довгий час як головний будівельний матеріал використовувалася деревина, що була в достатку доступна. У центрі поселень знаходилися «гради», які служили для захисту від ворогів, проведення племінних

зборів і культових обрядів. Більшість споруд у слов'янських «градах» споруджувалася зі зрубів — колод, укладених в чотирикутні вінці. Зі зрубів будувалися і прості хати, і 2-3-поверхові тереми, зруби закладалися в основу кріпосних валів.

Якісно новий рівень розвитку архітектури пов'язаний з переходом від дерев'яного до кам'яного і цегельного будівництва. З прийняттям християнства почалося спорудження храмів, які являють собою самостійну давньоруську переробку візантійських зразків.

Перші кам'яні споруди були створені в період князювання Володимира Великого. На центральній площі древнього Києва звели церкву Успіння Богородиці. Церква була прозвана Десятинною тому, що Володимир спеціальною грамотою відписав їй десятю частину великокняжих прибутків. Доля церкви склалася трагічно: в 1240, коли до Києва увірвалися орди Батия, вона стала останнім рубежем оборони і була вщент зруйнована. У наші дні розчищений і зберігається її підмурівок.

Найбільше поширення на Русі отримало хрестово-купольне планування соборів. Така композиція храму базувалася на християнській символіці, підкреслюючи її призначення. Відповідно до цієї системи склепіння з центральним куполом спиралися на чотири стовпи, утворюючи хрестоподібну композицію. Кутові частини покривалися також купольними склепіннями. Зі східного боку, в вівтарній частині, до храму прибудовувалися апсиди — напівкруглі виступи, покриті половиною купольного або зімкненого склепіння. Внутрішні стовпи ділили простір храму на нефи (міжрядні простори).

Втіленням головних архітектурних досягнень Русі став Софійський собор у Києві, який зберігся до наших днів, але в дуже перебудованому вигляді. Він був споруджений при Ярославі Мудрому на місці його перемоги над печенігами і задуманий як символ політичної могутності Русі. Софійський собор став місцем посадження на князівський стіл і поставлення на митрополичий престол, місцем прийому іноземних послів, зустрічей князя з народом.

На межі XI—XII століттях недалеко від храму Святої Софії був споруджений собор, присвячений архангелу Михаїлу, який увійшов в історію під назвою Золотоверхий. Михайлівський собор, який пережив всі пожежі і війни попередніх епох, зруйнували за часів радянської влади в 30-і рр. XX століття Незалежна Україна відновила свою святиню. Тогочасна влада причину руйнування Михайлівського собору сформулювала так: «у зв'язку з реконструкцією міста». Зараз український уряд здійснює ряд заходів для повернення унікальних мозаїк Михайлівського собору з Росії, куди вони були раніше вивезені.

Не менш цікаві архітектурні пам'ятники й інших центрів Київської Русі, які особливо піднялися в XII-XIII століттях, в епоху дроблення Русі на питомі князівства. Роздробленість об'єктивно сприяла зростанню міст, розвитку в них ремесел і торгівлі. У нових центрах розвивається культура, тісно пов'язана з місцевою народною творчістю. Архітектори переходять на місцеві будівельні матеріали: в Подніпров'ї і на Волині — на цеглу, у Галичі та Володимиро-Суздальській землі — на білий камінь. Звідси бере початок значна художня різноманітність в архітектурі давньоруських земель.

Провідними жанрами образотворчого мистецтва Київської Русі були мозаїка, фреска, іконопис та книжкова мініатюра.

Жанри монументального живопису — фреска і мозаїка — склалися на основі візантійських шкіл. Фресками — розпис водяними фарбами по сирій штукатурці — вкривалися стіни православних храмів. Така техніка вимагала від художника високої майстерності, швидкого і точного нанесення малюнка і фарб. Відповідно всю композицію необхідно виконати протягом одного дня. Зате фарби добре вбираються, висихають разом з штукатуркою, завдяки чому не обсипаються і не вицвітають. Рецепти складання фарб трималися у суворому секреті, передавалися від майстра до учня. Завдяки чудовим властивостям цієї техніки давньоруські розписи витримали випробування часом. Значною складністю не тільки у художньому плані, але й технологічному відмічене мистецтво мозаїки. Мозаїчні зображення склалися зі смальти — кубиків спеціального кольорового скла, секрет виготовлення якого прийшов з Візантії і був втрачений під час монголо-татарського ярма. Колірна гама смальти нараховувала безліч відтінків (наприклад, зелена — понад 30, червона і синя — по 20 і т. д.) При виготовленні золотої смальти тонку металеву пластину вміщували між шарами прозорого скла.

Цілий світ давньоруського мистецтва в єдиному ансамблі архітектури, живопису і декоративно-прикладного мистецтва дійшов до нас у київському Софійському соборі. І мозаїки, і фрески виконані за єдиним задумом, у єдиному стилі. Мозаїки прикрашають переважно центральну частину собору, передусім вівтар. Їх палітра нараховує 177 відтінків. Здатність мозаїк мерехтіти у світлі сонячних променів і свічок пояснюється тим, що майстри застосовували такий прийом: мозаїчне кольорове скло вдавлювалося у сиру поверхню штукатурки під різними кутами. Фігури були чудово видно з будь-якої частини приміщення і немовби оживали, рухалися, що справляло і справляє велике враження. Головна мозаїка — велична і сувора фігура Христа-Вседержителя на склепінні центрального купола. Автор виявив глибоке розуміння особливостей монументального живопису: зображення виконане широкими лініями, великими колірними площами. Напевно, найбільш знаменита мозаїчна Богоматір-Оранта. Оранта — назва у візантійській традиції сюжету з зображенням Богоматері,

яка молиться. Діва Марія, яка підняла у молитовному жесті руки, постає на золотому мерехтливому фоні на склепінні вівтарної апсиди.

Всі стіни, стовпи і склепіння Софійського собору вкривав фресковий живопис. Розробка тематики фрескових розписів Софійського собору була справою великої державної ваги, керував нею один з найбільш наближених до князя Ярослава людей — митрополит Ілларіон. Розписи читаються як книга, складаються у три цикли: євангельські, біблійні сюжети і життя святих — заступників княжого роду. Вежі, де розташовуються сходи, якими підіймався князь і його наближені, не є культовим приміщенням, тому їх стіни були прикрашені фресками, написаними на світських побутові теми («Скоморохи», «Полювання на ведмедя», інші).

На стіні під арками хорів містилася велика композиція з зображенням Ярослава, який підносить Христу модель Софійського собору, і всієї княжої сім'ї. У 1651 голландський художник Вестерфельд бачив і замалював всю фреску, однак надалі багато з зображень загинули. До наших днів найкраще зберігся портрет жінок великокняжої сім'ї. Софійський собор доніс до нас єдині у всій Європі зразки світського монументального живопису XI ст.

У прямому зв'язку з введенням християнства перебуває виникнення і розвиток національної традиції іконописного мистецтва. Ікони писалися на дошках. Дошку вкривали особливим ґрунтом, потім наносили малюнок, по якому писали фарбами, розтертими на яєчному жовтку. Теми, композиції, колірні гама зображень на іконах підкорялися суворим правилам — канону. У канонічних зображеннях немає реалізму, їх символіка дуже складна. Найбільші майстри вміли, не пориваючи з каноном, наділяти свої твори неповторними індивідуальними рисами, наповнювали свої вироби справжніми почуттями. У «Києво-Печерському патерику» описане життя знаменитого майстра Алімпія (Аліпія) Печерського. Найдавніші з ікон, які збереглися до сьогодні, датуються приблизно часом князювання Володимира Мономаха. Привезена з Візантії ікона «Володимирська Богоматір» послужила основою цілому ряду ікон, які отримали назву «Замилування».

Поява мистецтва книжкової мініатюри збігається з появою найдавніших писемних пам'яток. Рукопис з кольоровими ілюстраціями називався «лицьовий». Зображенням трьох євангелістів — Іоанна, Луки і Марка — було прикрашене Остромирове Євангеліє. Четвертого євангеліста, Матвія, немає, але для малюнка був залишений чистий аркуш. «Лицьовим» є знаменитий «Ізборник» Святослава. Крім сюжетних ілюстрацій, книги багато орнаментувалися. Про мініатюри Київської Русі ми можемо скласти уявлення за так званим радзивілівським літописом XV століття, який є списком з рукопису XIII століття. Його 617 мініатюр — своєрідна художня енциклопедія історії і культури того часу.

Культура Галицько-Волинської Русі

Культура Галицько-Волинської Русі XIII - XIV ст.

В Галицько-Волинському князівстві розвивались архітектура, живопис, художні ремесла. Кріпосні, оборонні і культові споруди в головних містах виконувались у традиціях візантійської та місцевої народної архітектури. В кінці XI століття в архітектурі спостерігаються значні романські впливи, особливо в Галичі і Володимирі на Волині. Наприклад, звичайний тип церков (так званих тринефних), видовжується в напрямку схід-захід через прибудову третьої пари стовпів. Такі церкви в середині мають шість пілонів, сюди належать церкви Володимира, Галича, Холма та інших міст. Вони складені переважно з тесаного каміння, їх покриття, обробка фасадів з двома вежами, портали, капітелі, поліхромне різьблення, вітражі мають виразний романський стиль. Такою, наприклад, є церква святого Пантелеймона в Галичі (1200), яка має розкішний романський портал та інші різьблені з каменю деталі. В центрі староукраїнської культури Галичі було знайдено понад 30 фундаментів різних будов тринавних церков і однієї ротонди, що вказують на переплетення східних, західних і місцевих архітектурних традицій. Яскраву картину спорудження Данилом церкви у Холмі подає літопис, розповідаючи, що церква була "гарна і гожа". Церква мала чотири склепіння і "стояли вони на чотирьох головах людських, вирізьблених одним умільцем; троє вікон прикрашені стеклами римськими".

Кам'яне зодчество у Галицько-Волинському князівстві було дуже поширеним. Міські забудови, оборонні і церковні споруди виконувались досвідченими будівничими. Літопис повідомляє, що, наприклад, міські укріплення на Волині зводив "муж хитрий" Олекса. Археологічні розкопки відкрили багато нових і цікавих матеріалів про архітектуру й мистецтво в Галицько-волинській державі. У Галицько-Волинському князівстві високого рівня розвитку набув живопис. Українське живописне мистецтво, як доводить, академік Айналов, виникло ще в дохристиянську добу. Істотний вплив на його розвиток зробив стиль візантійського живопису, який панував у ті часи не лише в старокиївській державі, але й по всій Європі. Візантійський живопис, як відомо, виріс на ґрунті античного, який у своїй основі був реалістичним. Християнський живопис порвав з реалістичними традиціями і перейшов до стилізованої декоративності, замість життєдіяльності стверджував аскетизм. Саме в цьому варіанті християнський живопис прийшов з Візантії в Україну. Його характерною рисою було те, що окремі постаті розміщувались на картині в небесній гармонії, а не в життєвому безладді. Це був досить високий рівень живописного мистецтва, але прийшов він у Стародавню Русь у дещо видозмінених формах, зокрема, у формі монументального мистецтва, тобто декоративного малювання на стінах, і в формі книжкових мініатюр (рисунків і початкових літер у текстах книг).

Монументальне мистецтво теж зазнало певних змін, зокрема в техніці малювання. Воно прийшло в Україну у формі стінного розпису та у вигляді мозаїки. Стінний розпис нашими живописцями був названий фресками. Отже, монументальне мистецтво ділиться на мозаїку і фрески. У Галицько-Волинському князівстві оздоблення інтер'єрів давньоруських палаців, храмів, княжих дворів здійснювалось мозаїками, фресками, різьбленим каменем, іконами. Видатною пам'яткою живопису тих часів є мініатюри в літописах і художнє оздоблення книг. Дослідники характеризують XII століття як початок самостійної художньої творчості в Україні.

Бароко

Напрямок у мистецтві та літературі XVII—XVIII ст., який прийшов на зміну Відродженню, але не був його запереченням. Бароко синтезувало мистецтво готики й ренесансу. Українське бароко виникло у першій чверті XVII ст. і розвивалося протягом двох віків в усіх жанрах тодішньої літератури, зокрема в проповідях І. Галятовського, А. Радивиловського, в поезії Л. Барановича, І. Величковського, Г. Сковороди та інших. Найвідомішим жанром барокової поезії була духовна пісня, але й світська поезія також мала різноманітні жанрові форми: філософська й еротична лірика, панегірик та епіграма, пейзажні та емблематичні вірші тощо. Серед найоригінальніших творів українського бароко виділяють «віршові іграшки»: акростих (коли початкові літери кожного рядка утворювали ім'я автора) і мізостих (коли потрібні слова склалися з літер, що знаходилися посередині вірша), кабалістичні вірші (числове значення слов'янської абетки давало можливість підрахувати рік написання твору), фігурні вірші (друкувались у формі серця, хреста, яйця тощо), «раки літеральні» І. Величковського — вірші, рядки яких можна читати однаково як справа наліво, так і зліва направо тощо.

Класицизм

Напрямок у європейській літературі та мистецтві, який уперше з'явився в італійській культурі XVI ст., а найбільшого розквіту досяг у Франції XVII-ст. Цей напрямок певною мірою притаманний усім європейським літературам, а в деяких зберігав свої, позиції аж до першої чверті XIX ст. Для класицизму характерна орієнтація на античну літературу, яка проголошувалася ідеальною, класичною, гідною наслідування. Теоретичним підґрунтям класицизму була антична теорія поетики і, в першу чергу, «Поетика» Арістотеля, теоретичні засади якої втілювала французька «Плеяда» (XVII ст.). У виробленні своїх загальнотеоретичних програм, особливо в галузі жанру і стилю, класицизм спирався і на філософію раціоналізму. Першою важливою спробою формування принципів класицизму була «Поетика» Ж. Шаплена (1638), але найпопулярнішим, найґрунтовнішим був теоретичний трактат Н. Буало «Мистецтво поетичне», (1674). Розвиткові класицизму в Україні не

сприяли ні політичні, ні загальнокультурні умови. Поширення набули переважно тільки «низькі» жанри — травестійна поема, комедія, байка. Але саме завдяки цій неповноті класицизму в українській літературі відбувається епохальний перехід від українізованої книжно-слов'янської до живої народної мови. Так започатковується нове відродження українського письменства, а згодом і нації в цілому. Представники українського класицизму — І. Котляревський, Г. Квітка-Основ'яненко, П. Гулак-Артемовський, П. Білецький-Носенко та ін.

Сентименталізм

Напрямок у європейській літературі, другої половини XVIII — початку XIX ст., що характеризується прагненням, відтворити світ почуттів простої людини й викликати співчуття читача до героїв твору. Сентименталізм розвивався як утвердження чуттєвої, ірраціональної стихії в художній творчості на протигагу жорстким, раціоналістичним нормативам класицизму та властивому добі Просвітництва культу абсолютизованого розуму. Сентименталізм дістав свою назву від роману англійського письменника Л. Стерна «Сентиментальна подорож по Франції та Італії» (1768). Поступово сентименталізм запанував і в інших жанрах, змінивши жанрову систему сучасної йому літератури. Сентименталізм відкидає класицистичний поділ жанрів на «високі» і «низькі», усі вони стають рівноправними. Письменники-сентименталісти відкрили здатність простої людини, не зіпсованої цивілізацією, передовсім ідеалізованого селянина, до тонких чуттєвих переживань. Видатними представниками цього напрямку є Ж.-Ж. Руссо (Франція), С. Річардсон (Англія), Й.-В. Гете (Німеччина). В Україні сентименталізм найяскравіше проявився у творчості І. Котляревського («Наталка-Полтавка») та Г. Квітки-Основ'яненка («Маруся», «Сердешна Оксана», «Козир-дівка», «Щира любов» тощо).

Реалізм

Літературний напрям, який характеризується правдивим і всебічним відображенням дійсності на основі типізації життєвих явищ. Починаючи з 30-х рр. XIX ст. набуває розвитку у Франції, а згодом в інших європейських літературах. На відміну від романтизму, який зосереджував увагу на внутрішньому світі людини, основною для реалізму стає проблема взаємин людини і середовища, впливу соціально-історичних обставин на формування духовного світу (характеру) особистості. Замість інтуїтивно-почуттєвого світосприйняття на перше місце в літературі висувається пізнавально-аналітичне начало, а типізація дійсності утверджується як універсальний спосіб художнього узагальнення. Першим теоретиком реалізму вважається художник Ж.-Д.-Г. Курбе, який у передмові до каталогу виставки своїх творів під назвою «Реалізм» (1855), обґрунтував програмові засади напрямку. Розробку теоретичної бази продовжили письменники Шанфлорі та Л.-

Е.-Е. Дюранті, які виступили з деклараціями на сторінках журналу «Реалізм» (1856—1857). XIX ст. дало світовій літературі таких видатних письменників-реалістів, як Стендаль, П. Меріме, О. Бальзак (Франція); Ч. Діккенс, У. Теккерей, Т. Гарді, Ш. Бронте (Англія); Ф. Достоевський, Л. Толстой, А. Чехов (Росія). Серед українських реалістів — Марко Вовчок, І. Нечуй-Левицький, Панас Мирний, І. Франко.

Романтизм

Один із провідних напрямів у літературі, науці й мистецтві, що виник наприкінці XVIII ст. у Німеччині та існував у літературі Європи й Америки в першій половині XIX ст. Романтики виступали проти нормативності класицистичного мистецтва, проти його канонів та обмежень. Як новий тип свідомості й ідеології, що охопив різні напрями людської діяльності (історію, філософію, право, політичну економію, психологію, мистецтво), романтизм був пов'язаний із докорінною зміною всієї системи світоглядних орієнтацій і цінностей. Романтизм іноді вдається до смішного, гумористичного, чудернацького. Своєрідним явищем поезики романтизму стає так звана «романтична іронія». Ще одним засобом романтичного пізнання Всесвіту стає гротеск, поряд з яким використовуються й інші форми умовної образності. Митець-романтик не відтворює дійсність, а перетворює, «романтизує» її. І цей новий умовний світ для романтика є прекраснішим за реальний. Хоча ці «два світи» далеко не завжди співіснують у гармонійній єдності. Митці часто відчують цілковитий розлад між мрією та дійсністю, що спричиняє настрої безнадії та відчаю. Такий романтичний умонастрій дістав назву «світової скорботи». Світового значення набула творчість таких представників романтизму, як Д. Байрон, В. Скотт (Англія); Г. Гейне, Ф. Шіллер (Німеччина); В. Гюго (Франція) та ін. Український романтизм охоплює період 20—60-х років XIX століття. Виникнення цього літературного напрямку в Україні пов'язане з публікацією в 1827—28 рр. творів П. Гулака-Артемівського «Твардовський» і «Рибалка», з появою «Малоросійських пісень» М. Максимовича в 1827р., а також створенням літературного гуртка І. Срезневського в Харківському університеті наприкінці 20-х рр. Українські романтики мали кілька своїх осередків: у Харкові діяли Л. Боровиковський, А. Метлинський, М. Костомаров; у Львові — М. Шашкевич, І. Вагилевич, Я. Головацький («Руська трійця»), М. Устиянович; у Києві — кирило-мефодіївці М. Костомаров (яким переїздить з Харкова), Т. Шевченко, П. Куліш.

Модернізм

Загальна назва літературних напрямів та шкіл XX ст., яким притаманні формотворчість, експериментаторство, тяжіння до умовних засобів, антиреалістична

спрямованість. Модерністські напрями виникли як заперечення натуралістичної практики в художній царині, обґрунтованої філософією позитивізму. Модерністи, на відміну від раціоналізму попередників, на перше місце ставили творчу інтуїцію, втаємничення у трансцендентну (за філософією І. Канта ту, що лежить поза межами свідомості і пізнання, тобто не може бути пізнаною) сутність буття. Вищим знанням проголошувалася не наука, а поезія, зважаючи на її феноменальну здатність одуховнювати світ, проникати в найінтимніші глибини буття. Модерністи свідомо роблять свою творчість антидемократичною, елітарною. Окремі напрями модерністської літератури сьогодні стали класикою. Серед найвизначніших — імпресіонізм, неоромантизм, символізм, імажинізм, футуризм, акмеїзм, експресіонізм, сюрреалізм, «театр абсурду», дадаїзм, «новий роман» тощо. Одним з найперших виявів модернізму, точніше його провісником в Україні був декаданс.

Декаданс

Напрям, назва якого в перекладі означає занепадництво. Літературознавець В. Щурат (той самий, який назвав збірку І. Франка «Зів'яле листя» декадентською і якому Франко відповів своїм віршем-запереченням «Декадент») трактував декаданс як темне натхнення, як неясну, затемнену нічну красу, а поета-декадента як людину, яка здатна пережити самотійну, «безпредметну» тугу і піднятися «в ідеалу світ», занедбавши так звану громадянську тему, і суспільні: проблеми. Уперше декадентами стали називати у Франції символістів, які відійшли від існуючої літературної традиції. Пов'язано це було з тим, що в 80-х рр. XIX ст. французька молодь, незадоволена опортунізмом (пристосовництвом), що запанував у Франції, демонстративно відійшла від політики і повністю віддалась науці, філософії, естетиці. Тривалий час в Україні декадентство вживалось як синонім модернізму, а в поезії розчинилось у символізмі, який став найпотужнішою культурно-стильовою течією в період раннього модернізму. В українській літературі модернізмі набував специфічних рис. Перші спроби «модернізувати» українську літературу роблять М. Вороний, М. Коцюбинський та М. Чернявський, видаючи альманахи «З-над хмар і з долин» (1903), «З потоку життя» (1905), а також представники «Молодої музи» (П. Карманський, В. Пачовський, С Твердохліб, О. Луцький та ін.), «Української хати» (М. Євшан, М. Сріблянський, А. Товкачевський, Г. Чупринка, О. Олесь, М. Жуктаїн).

Неоромантизм

(новоромантизм)

Стильова течія модернізму, що виникла в українській літературі на початку XX ст., названа Лесею Українкою «новоромантизмом». Зі «старим» романтизмом його ріднить порив до ідеального, виняткового. Відкинувши раціоцентризм, неоромантики

на перше місце поставили чуттєву сферу людини, емоційно-інтуїтивне пізнання. Неоромантизм в українській літературі започаткувала О. Кобилянська новелами та повістями «Людина», «Царівна». У цьому стилі працювали також Леся Українка, Олександр Олесь, М. Вороний та інші.

Імпресіонізм

Художній напрям, заснований на принципі безпосередньої фіксації вражень, спостережень, співпереживань. Сформувався у Франції в другій половині XIX ст., насамперед у малярстві. Визначення походить від назви картини Клода Моне «Враження. Схід сонця» («*Impression. Soleil levant*», 1873). Наприкінці XIX ст. імпресіонізм поширився в європейському письменстві. Засновниками літературного імпресіонізму вважаються брати Гонкури. Виявився він також у творчості П'єр де Мопассана, М. Пруста, К. Гамсуна, О. Уайльда, Р. Л. Стівенсона, А. Шніцлера, А. Чехова, І. Буніна, І. Анненського та ін. Поетика імпресіонізму відбилася у творчості М. Коцюбинського, В. Стефаника, М. Черемшини, частково О. Кобилянської, а також Г. Михайличенка, М. Хвильового, Є. Плужника та ін.

Експресіонізм

Напрямок, назва якого походить від французького *expression* (вираження). Як і імпресіонізм, постав у творчості західноєвропейських художників (В. Ван Гог, Е. Мунк, П. Сезанн, П. Гоген, А. Матісс та ін.). Згодом експресіоністичний стиль засвоює німецька література (С. Георге, Г. Тракль, Ф. Кафка, Б. Брехт та ін.), а далі й інші європейські літератури. Визначальні риси експресіонізму: - зацікавленість глибинними психічними процесами; - заперечення як позитивізму, так і раціоналізму; - оновлення формально-стилістичних засобів, художньої образності та виразності, часом непокінчених між собою, як глибокий ліризм і всеохоплюючий пафос; - суб'єктивізм і зацікавленість громадянською темою. Український експресіонізм започаткував В. Стефаник, який від декадентських поезій у прозі перейшов на засади експресіонізму. Класичний експресіонізм утвердив О. Туринський повістю «По за межами болю». У стильову течію експресіонізму частково вписується творчість М. Куліша («97»), частково — М. Бажана (збірка «17-й патруль»), а особливо проза М. Хвильового, І. Дніпровського, Ю. Липи, Т. Осьмачки.

Символізм

Одна зі стильових течій модернізму, що виникла у Франції в 70-х рр. XIX ст., а в українській літературі поширилася на початку XX ст. Основною рисою символізму є

те, що конкретний художній образ перетворюється на багатозначний символ. Теоретиком символізму вважається Ш. Бодлер. Він висунув теорію «системи відповідностей», за якою всі предмети і явища, всі чуття і почуття невидимо зв'язані в одну невиразну, містичну цілість. Завдання митця — побачити ці зв'язки, розплутати їх, показати таємничу залежність усього на світі. У 1880—90-х рр. у Франції з'являється ряд послідовників Бодлера — символістів. Найталановитіші його продовжувачі — П. Верлен, А. Рембо, С. Малларме. Символізм поширювався також в Італії (Г. д'Аннунціо), Бельгії (Е. Верхарн, М. Метерлінк), Німеччині (С. Георге, Ф. Ніцше), Англії (О. Уайльд), Польщі (М., С. Пшибишевський, К. Пшерва-Тетмаєр), Росії (Д. Мережковський, О. Блок, А. Бєлий, В. Іванов). В українську літературу символізм прийшов через австро-німецьку та польську літератури. Засновницею цього стилю у вітчизняному письменстві стала Ольга Кобилянська. Серед помітних українських символістів можна назвати П. Карманського, В. Пачовського, Б. Лепкого, М. Яцківа, Д. Загула, Я. Савченка, О. Слісаренка, Т. Осьмачку (у ранній поезії), М. Євшана, М. Сріблянського, Г. Чупринку. Водночас слід наголосити, що український символізм міцно переплетений з неоромантизмом, практично неможливо визначити, який з двох стилів домінує у тому чи іншому творі.

Неокласицизм

Європейський неокласицизм ХІХ ст. поставив завданням покласти в основу творчості певні канони, витворені на основі естетизму, що мав тривалий досвід, починаючи від античності, гармонійно поєднувати чуттєву красу і культурно-мистецькі ідеали. Неокласицизм заперечував модне, злободенне, мелодраматично-сентиментальне, бунтарське, примітивно-побутове. Французький неокласик А. Шеньє висунув гасло: «На теми, що нові, античний вірш складаймо!» Це стало нормою для французьких неокласиків ХІХ ст., які відомі більше під назвою «парнаської школи» (Ш. Леконт де Ліль, Т. де Бонвіль, Л. Дьєрке, Ф. Сюллі-Прюдом та інші). До українських неокласиків традиційно відносять М. Зерова, М. Драй-Хмару, П. Филиповича, Юрія Клена (О. Бургардта), М. Рильського. Окрім того, В. Домонтовича (В. Петрова), М. Могілянського, А. Ніковського, Б. Тена, Г. Кочуру.

Футуризм

Авангардний напрям, назва якого в перекладі з латини — майбутнє. Виник у літературі на початку ХХ ст. Як художньо-стильовий напрям вперше заявив про себе різновидом італійського авангардизму. Його теоретиком став поет Т. Марінетті, який пропагував радикальний розрив із усією культурною традицією: «Ми підриваємо традиції, як поточені червою мости». Декларації українських футуристів були близькі до цього: «Те, що називають мистецтвом, є для нас предмет ліквідації... Ліквідація мистецтва є наше мистецтво... Мистецтво є пережиток минулого... Смерть

мистецтву!.. Хай живе метамистецтво — «мистецтво комуністичного суспільства»!..». Ознаки футуризму спостерігаємо в творчості М. Семенка, В. Поліщука, Я. Савченка, М. Бажана, Г. Шкурупія.

Неореалізм

Стильова течія в українській літературі початку ХХ ст., (її ще називають соціально-психологічним, романтичним, імпресіоністичним або лірико-психологічним реалізмом), яка розвинулася з класичного реалізму. Не сприйнявши наслідувального (міметичного) принципу «зображення життя у формах життя», неореалісти визначали свій концептуальний принцип між документальною достовірністю, філософсько-аналітичним заглибленням у дійсність та ліричною стихією. Часто промовиста деталь для них значить більше, ніж розгорнутий за всіма правилами реалістичного письма сюжет. Неореалізм виявився у творчості В. Винниченка, В. Підмогильного, Б. Антоненка-Давидовича, І. Сенченка, В. Домонтовича (В. Петров) та інших митців.

Екзистенціалізм

Течія в літературі, що сформувалася в Європі у 1930—40-ві рр., а найбільшого розвитку досягла в 1950—60-ті рр. Джерела екзистенціалізму містилися в працях данського філософа ХІХ ст. С. К'єркегора. У ХХ ст. екзистенціалізм розвивався в працях німецьких (М. Гайдеггер, К. Ясперс) та французьких (Г. Марсель, А. Камю, Ж.-П. Сартр) філософів та письменників. Екзистенціалізм розглядають і в більш широкому значенні: як умонастрій з притаманними йому спільними світоглядними мотивами. Ним переймається значна частина філософів та письменників ХХ ст., зокрема, французи А. Жід, А. Мальро, Ж. Ануй, Б. Віан, англійці В. Голдінг, А. Мердок, Дж. Фаулз, німці Г. Е. Носсак, А. Дьоблін, американці Н. Мейлер, Дж. Болдуїн, іспанець М. де Унамуно, італієць Д. Буццаті, японець Кобо Абе. Характерні для екзистенціалізму умонастрої та мотиви спостерігаються також у творчості Ф. Достоєвського, Ф. Кафки, Р.-М. Рільке, Т. С. Еліота, Р. Музіля та ін. В українській літературі екзистенціалізм проявився у творчості В. Підмогильного, І. Багряного, Т. Осьмачки, В. Барки, В. Шевчука, в поезії представників «ню-йоркської групи», в ліриці В. Стуса. Нерідко межі екзистенціалізму як світоглядної структури є досить примарними, а зарахування до нього окремих митців — дискусійним.

Постмодернізм

Світоглядно-мистецький напрям, що в останні десятиліття ХХ ст. приходить на зміну модернізму. Цей напрям — продукт постіндустріальної епохи, епохи розпаду цілісного погляду на світ, руйнування систем — світоглядно-філософських,

економічних, політичних. Вперше термін «постмодернізм» згадується у 1917 р., але поширився він лише наприкінці 1960-х рр. спершу для означення стильових тенденцій в архітектурі, спрямованих проти безликої стандартизації, а невдовзі — у літературі та малярстві (поп-арт, оп-арт, «новий реалізм», гепенінг та ін.). Популярності постмодернізму сприяли міркування філософів Ж. Дерріди, Ж. Батая, Ж.-Ф. Ліотара, М. Фуко. Постмодерністи, завдяки гіркому історичному досвідові, переконалися у марноті спроб поліпшити світ, втратили ідеологічні ілюзії, вважаючи, що людина позбавлена змоги не лише змінити світ, а й осягнути, систематизувати його, що подія завжди випереджає теорію.. Прогрес визнається ними лише ілюзією, з'являється відчуття вичерпності історії, естетики, мистецтва. Реальним вважається варіювання та співіснування усіх (і найдавніших, і новітніх) форм буття. Принципи повторюваності та сумісності перетворюються на стиль художнього мислення з притаманними йому рисами еkleктики, тяжінням до стилізації, цитування, переінакшення, ремінісценції, алюзії. Митець має справу не з «чистим» матеріалом, а з культурно освоєним, адже існування мистецтва у попередніх класичних формах неможливе в постіндустріальному суспільстві з його необмеженим потенціалом серійного відтворення та тиражування. Серед перших виразно постмодерністських творів — романи У. Еко «Ім'я троянди» (1980), П. Зюскінда «Запахи» (1985), Д. Апдайка «Версія Роджерса» (1985). Постмодернізм у сучасній українській літературі виявляється в творчості Ю. Андруховича, Ю. Іздрика, О. Ульяненка, С. Процюка, В. Медведя, О. Забужко та інших.

Структура

конспекту заняття образотворчого мистецтва.

В. Сухомлинський писав : «Дитячий малюнок, процес малювання – це частка духовного життя дитини . Діти не просто переносять на папір щось з навколишнього світу , а живуть у цьому світі , входять у нього як творці краси , дістаючи насолоду від неї».

Дата:

Тема: (обирається за навчальною програмою відповідно до календарного планування)

Мета:

навчальна: розширення знань учнів з графічного чи живописного мистецтва; ознайомлення із змістом понять; формування колористичних уявлень; удосконалення навичок естетичного сприймання, оцінної та образотворчої діяльності; поглиблення знань декоративно-ужиткового мистецтва і т.і.;

розвиваюча: розвиток спостережливості, зорової пам'яті, окоміру, образного мислення, естетичного ставлення до явищ життя та творів мистецтва; асоціативної пам'яті, фантазії, уяви і т.і.;

виховна: активізація творчої ініціативи учнів; формування естетичних почуттів, інтересів, смаків, оцінок; виховання любові до рідної землі; самостійності, наполегливості і т.і.

Вид заняття: сприйняття оточуючої дійсності чи мистецтва -пізнавально-інформативний, особистісно-зорієнтований.

Заняття з практичної художньої діяльності - практично-навчальний, практично-виражальний чи комбінований.

Тип з.: Первинного ознайомлення, засвоєння, формування певних знань, умінь і навичок; їх вдосконалення, узагальнення, закріплення, повторення чи комбінований.

Завдання які закладені в зміст з.: зображення на площині чи в об'ємі Зображення з натури; тематичне малювання, ілюстрування; декоративна діяльність - розпис, аплікація; художнє конструювання, дизайн.

Техніка виконання: Графічна - туш, перо; простий олівець; кулькова ручка; гравюра по аплікації; графографія.

Живописна - акварель по-мокрому, по-сухому; гуаш.

Аплікація - пласка, напівоб'ємна, колаж і т.і.

Обладнання для керівника ТО: Технічні засоби навчання; репродукції; оригінальні художні твори; фотографії; натурний матеріал; - таблиці, моделі, макети, роздавальний матеріал, зразки наочності та учнівських робіт на аналогічну тему; художні матеріали та інструменти; музичний супровід.

Обладнання для гуртківців: художні матеріали та інструменти потрібні для роботи на занятті.

Словниковий мінімум термінів і понять або словникова абетка:

Повторення вже відомої образотворчої лексики та ознайомлення з новою термінологією.

Хід заняття:

I. Організаційний (1 хв.).

Забезпечення зовнішніх умов для роботи на уроці. Психологічна підготовка учнів до спілкування та навчання. Перевірка домашнього завдання.

II. Мотиваційний (1-2 хв.).

Повідомлення теми і мети, головних завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності (мотиваційні завдання та ігрові ситуації, постановка проблемних питань).

III. Актуалізаційний (2 хв.)

Актуалізація досвіду та знань учнів. Підготовка до активного свідомого засвоєння нового матеріалу. Закріплення термінології.

IV. Засвоєння нових знань (5-10 хв).

Організація уваги; організація процесу сприйняття; узагальнення та систематизація навчального матеріалу; сприймання нового навчального матеріалу (розповідь педагога; педагогічний малюнок на зразку; бесіда за запитаннями); вивчення термінології.

V. Визначення практичних завдань з.(4-7 хв.).

- підготовчі вправи (короткочасні тренувальні чи навчальні, що відповідають цілям уроку і допомагають виконати основне завдання - вправи в повітрі, в альбомі олівцем чи пензлем на засвоєння графічних чи живописних технік, вправи на оволодіння прийомами ліплення, роботи з папером; виконання ескізів композиційних схем, робота з роздатковим матеріалом, рухомими моделями; усний аналіз пропорцій, будови, кольору, коментування послідовності дій і т.і.
- пояснення послідовності виконання завдання;
- композиційне розміщення зображень.

VI Фізкультхвилинка (1 хв.).

Проводиться в ігровій формі з використанням доцільних розвантажувальних фізичних вправ (для зняття втомлюваності, напруги).

VII Самостійна художньо-практична діяльність учнів (25-30 хв.).

Учитель керує роботою учнів, вказує на недоліки, але не малює в альбомах, аналізує типові помилки.

VIII. Підсумок уроку (3-5 хв.).

Оцінювання та аналіз практичних робіт; закріплення нових знань (знання та уявлення учнів перевіряються у формі тестових запитань, завдань; кросвордів, ігрових ситуаційних вправ); обговорення результатів уроку

проводиться відповідно до завдань уроку.

Структура аналізу уроку образотворчого мистецтва.

ГО. Дата.

Тема

Мета

- навчальна: розширення знань учнів з графічного чи живописного мистецтва; ознайомлення із змістом понять; формування колористичних уявлень; удосконалення навичок естетичного сприймання, оцінної та образотворчої діяльності; поглиблення знань декоративно-ужиткового мистецтва і т.і.;
- розвиваюча: розвиток спостережливості, зорової пам'яті, окоміру, образного мислення, естетичного ставлення до явищ життя та творів мистецтва; асоціативної пам'яті, фантазії, уяви і т.і.;
- виховна: активізація творчої ініціативи учнів; формування естетичних почуттів, інтересів, смаків, оцінок; виховання любові до рідної землі; самостійності, наполегливості і т.і.

Вид заняття: Урок сприйняття оточуючої дійсності чи мистецтва -пізнавально-інформативне, особистісно-зорієнтоване.

Заняття з практичної художньої діяльності - практично-навчальне, практично-виражальне чи комбіноване.

Тип заняття: Первинного ознайомлення, засвоєння, формування певних знань, умінь і навичок; їх вдосконалення, узагальнення, закріплення, повторення чи комбінований.

Завдання які закладені в зміст з.: зображення на площині чи в об'ємі Зображення з натури; тематичне малювання, ілюстрування; декоративна діяльність - розпис, аплікація; художнє конструювання, дизайн; скульптура.

Техніка виконання: Графічна - туш, перо; простий олівець; кулькова ручка; гравюра по аплікації; графографія.

Живописна - акварель по-мокрому, по-сухому; гуаш.

Аплікація - плоска, напівоб'ємна, колаж і т.і.

Методи і прийоми застосовані педагогом на занятті:

Розповідь, коментар, бесіда; демонстрування наочності та прийомів роботи; організація сприймання, пізнавальної, ігрової та практичної діяльності учнів; стимулювання творчої активності дітей; педагогічні спостереження; порівняльний аналіз і т.і.

Види мистецтв, що інтегруються на занятті:

Живопис, графіка, декоративно-вжиткове мистецтво...

Хід уроку:

<i>Основні етапи уроку та їх зміст:</i>	<i>Оцінка роботи на уроці (рівень забезпечення педагогічних умов та показники виконання навчально-виховних завдань):</i>
<p><u>I. Організаційний</u> (1 хв.).</p> <p>Забезпечення зовнішніх умов для роботи на уроці. Психологічна підготовка учнів до спілкування та навчання. Перевірка домашнього завдання.</p>	<p>+ швидке включення класу до ділового ритму;</p> <p>+ організація уваги всіх учнів;</p> <p>- діти не готові до уроку;</p> <p>- організаційний момент зайняв занадто багато часу;</p> <p>+ все необхідне було підготовлено на перерві, чітка робота чергових і "лаборантів".</p>
<p><u>II. Мотиваційний</u> (1-2 хв.).</p> <p>Повідомлення теми і мети, головних завдань уроку. Мотивація навчальної діяльності (мотиваційні завдання та ігрові ситуації, постановка проблемних питань).</p>	<p>+ спокійна впевнена манера вчителя триматися в класі, поєднання доброзичливості та сердечності;</p> <p>+ послідовність та постійність вчителя у пред'явленні вимог, чіткість у визначенні необхідних знань і умінь;</p> <p>- не використано міжпредметні зв'язки;</p> <p>+ створено атмосферу серйозності та важливості роботи;</p> <p>+ попереднє обмірковування вчителем формулювання цілей, завдань, практичного значення роботи на уроці;</p> <p>+ створено проблемну ситуацію.</p>
<p><u>III. Актуалізаційний</u> (2 хв.).</p> <p>Актуалізація досвіду та знань учнів. Підготовка до активного свідомого засвоєння нового матеріалу. Закріплення термінології.</p>	<p>+ проведено цікаву пізнавальну бесіду;</p> <p>- не проводилась термінологічна робота;</p> <p>- відсутній зв'язок із раніше вивченим теоретичним матеріалом;</p>

	<p>+ результативна форма закріплення знань образотворчої лексики, термінології (кросворд, тестові вправи).</p>
<p><u>IV. Засвоєння нових знань (5-10 хв).</u> Організація уваги; організація процесу сприйняття; узагальнення та систематизація навчального матеріалу; сприймання нового навчального матеріалу (розповідь учителя; педагогічний малюнок вчителя на дошці; бесіда за запитаннями); вивчення термінології.</p>	<p>- бесіда не носила навчального характеру;</p> <p>+ вчитель застосував ігровий метод;</p> <p>+ вдале використання наочного матеріалу (таблиці, схеми);</p> <p>+ повідомлення вчителя супроводжувалось демонстрацією творів мистецтва, аналізом їх художніх виражальних засобів;</p> <p>+ міжпредметний матеріал допоміг активізувати уяву учнів;</p> <p>+ вчитель зумів активізувати увагу учнів;</p> <p>- повідомлення занадто важке для сприймання, діти не розуміють суті питання;</p> <p>+ педагогічний малюнок вдало доповнив пояснення вчителя;</p> <p>+ закріплення образотворчої лексики відбулося в цікавій ігровій формі;</p> <p>+ використовуються термінологічні словники;</p>
<p><u>V Визначення практичних завдань уроку (4-7 хв.).</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • підготовчі вправи (короткочасні тренувальні чи навчальні, що відповідають цілям уроку і допомагають виконати основне завдання - вправи в повітрі, в альбомі олівцем чи пензлем на засвоєння графічних чи живописних технік, вправи на оволодіння прийомами ліплення, роботи з папером; 	<p>- вправа зайняла занадто багато часу;</p> <p>+ вправа спрямована на формування необхідних умінь і навичок;</p> <p>- вправа недоречна на даному уроці, відсутній зв'язок з темою уроку;</p> <p>- пояснення послідовності виконання роботи занадто деталізоване, не залишалося місця для творчості;</p> <p>+ схематичний педагогічний малюнок вчителя на дошці виконаний швидко,</p>

<p>роздатковим матеріалом, рухомими моделями; усний аналіз пропорцій, будови, кольору, коментування послідовності дій і т.і.</p> <ul style="list-style-type: none"> • пояснення послідовності виконання завдання; • композиційне розміщення зображень. 	<p>різних композицій з використанням роздаткового матеріалу;</p> <ul style="list-style-type: none"> - відсутнє обговорення композиційних особливостей малюнків; - орієнтування учнів на свідомий вибір композиційних засобів; - учні не вміють закомпонувати зображення;
<p><u>VI Фізкультхвилинка (1 хв.).</u> Проводиться в ігровій формі з використанням доцільних розвантажувальних фізичних вправ (для зняття втомлюваності, напруги).</p>	<ul style="list-style-type: none"> - фізкультурозминка зайняла багато часу, учні не змогли зосередити увагу на подальшій практичній діяльності; + вдале доречне проведення короткочасних вправ під музичний супровід;
<p><u>VII Самостійна художньо-практична діяльність учнів (25-30 хв.).</u> Учитель керує роботою учнів, вказує на недоліки, але не малює в альбомах, аналізує типові помилки.</p>	<ul style="list-style-type: none"> + доцільна форма організації практичної роботи (ігрова, групова, колективна); - вчитель малює в альбомах учнів; - вчитель не аналізував типові помилки; + добре організована самостійна робота учнів; + здійснювався індивідуальний підхід;
<p><u>VIII. Завершення уроку (3-5 хв.).</u> Оцінювання та аналіз практичних робіт; закріплення нових знань (знання та уявлення учнів перевіряються у формі тестових запитань, завдань; кросвордів, ігрових ситуаційних вправ); обговорення результатів уроку.</p>	<ul style="list-style-type: none"> + здійснено аналіз зображальних якостей учнівських робіт; + проведено взаєморецензування, взаємоаналіз робіт учнів із метою розвитку зв'язного мовлення, мислення; - вчитель не виявляв рівень осмислення учнями нових знань; + зроблено виставку робіт учнів; + вчитель використав різні способи закріплення знань; - не вистачило часу на підведення підсумку уроку; + встановлено, які уміння і навички учні зловили на уроці.

Результати творчих конкурсів за роками

Висновок

Використовуючи різноманіття видів і типів уроків, можливості позашкільної освіти і студії образотворчого мистецтва, я працюю і буду продовжувати працювати над становленням духовного світу вихованців, допомагаючи їм в

- оволодінні основами знань про мистецтво з давніх часів і до нашого часу;
- розвитку інтересу і поваги до культури різних народів;
- формуванні художньо-творчої особистості;
- формуванні морально - естетичної оцінки навколишньої дійсності і мистецтва.

Регулятивні результати

Перетворювати інформацію з однієї форми в іншу на основі заданих алгоритмів самостійно виконувати творчі завдання

початковий рівень-40%

основний рівень-60%

вищий рівень-70%

Як показує опитування учнів, розвиток пошукових умінь в групі результативніші, ніж в індивідуальній роботі.

Комунікативні результати

Вчитися узгоджено працювати в групі: а) вчитися планувати роботу в групі; б) вчитися розподіляти роботу між учасниками проекту; в) розуміти загальну задачу проекту і точно виконувати свою частину роботи; г) вміти виконувати різні ролі в групі (лідера, виконавця)

початковий р.- 60%

основний р.- 85%

вищий р.- 95%

Для визначення умінь і навичок роботи у співпраці використовувався метод спостереження і опитування.

Пізнавальні результати

Здобувати нові знання: знаходити відповіді на питання, використовуючи підручник, свій життєвий досвід і інформацію, отриману на занятті

початковий р. - 50%

основний р. - 60%

вищий р.- 80%

ТЕМА: Колективна ДЕКОРАТИВНО-ПРИКЛАДНА РОБОТА "ОСІННІЙ БУКЕТ".

ТИП з.: комбінований

ЦЛПз.:

- навчальна: навчання навичкам колективної роботи; закріплення отриманих навичок в колективній роботі.

- виховна: розвиток пізнавального інтересу до предмета; формування морально-естетичної чуйності на прекрасне і потворне в житті і в мистецтві; формування художньо-творчої активності, художнього смаку учнів, розуміння особливостей декоративного мистецтва, осмислення його місця в житті суспільства.

- розвиваюча: формування художніх знань, умінь і навичок.

ПЛАН

1. Організаційна частина.
2. Повідомлення теми.
3. Пояснення нового матеріалу.
4. Самостійна робота дітей.
5. Домашнє завдання.
6. Підсумки уроку.

Хід уроку

I. Організаційний момент

- Здрастуйте, хлопці, сідайте! Перевірте чи у всіх є на парті альбом або папка з листами, олівець (запасний або точилка), гумка, фарби, пензлі, ножиці, клей, пензлик для клею і пензлика, газета або клейонка на парті, баночка з водою, фломастери, кольорові олівці, щоденник.

II. Повідомлення теми і мети уроку

- Хлопці, тема нашого сьогоднішнього уроку - "Колективна декоративно-прикладна робота" ОСІННІЙ БУКЕТ ". А присвяtimo ми її свята, який скоро буде - "День матері" т. е. зробимо красиву картину для наших мам. Ми з вами схожу роботу вже виконували в минулому році до свята 8 березня. Ми зобразили вазу з квітами.

- Сьогодні ми зробимо схожу роботу, але зображення буде іншим. Ви подорослішали на рік, тому і картина наша буде складніше минулорічної, т. к. ви багато чому навчилися, набули нових навичок, які сьогодні і продемонструєте.

II. Бесіда.

- Що таке колективна робота?

Відповідь.- Це коли роботу виконує не одна людина, а кілька людей.

- Правильно! Але не завжди кілька людей можна назвати колективом. Це- Колектив, коли людей об'єднує єдина мета, у нас вона є - це створити картину. Колектив - це коли люди один одного поважають, слухають, допомагають. Ось я закликаю вас сьогодні (і не тільки сьогодні) бути колективом, допомагати один одному, а не лаятися і не перебивати один одного.

- А що таке декоративна робота?

Відповідь.- Це коли робота гарна, яскрава.

- Правильно! Декор - це прикраса, т. е. робота з орнаментами, сміливими яскравими рішеннями, оригінальними, індивідуальними, такими, яких немає у інших ..

внутрішньовенно Робота зі створення картини.

- Отже, почнемо створювати нашу картину.

Ось так виглядає спочатку наша робота. На ній мало, що ще зображено, тому нам доведеться добре попрацювати (намалювати вміст нашої кошика і т. Д.)

- Уявіть, ви прийшли з лісу з цілої кошиком грибів і красивим букетом осіннього листя. І все це коштує у вас на столі. До кінця уроку і на нашому столі з'явиться повна корзина грибів з осіннім букетом з листя.

Але перш ніж ми приступимо до роботи, зверніть увагу на домашнє завдання. Воно написано на дошці. Ви повинні будете вдома створити свій осінній букет, який деякі з вас почнуть малювати вже на цьому уроці, коли закінчать класну роботу.

Щоб почати роботу, поділимося на 4 групи.

1-а- це мої помічниці. Вони будуть працювати безпосередньо з нашої картиною, малювати прямо на ній і приклеювати ваші картинки. Робота дуже відповідальна. Від дівчаток залежить, як буде виглядати наша картина в завершеному вигляді.

- Завдання для першої групи я поясню трохи пізніше, після того, як дам завдання всім іншим.

- А ви, діти, постарайтеся допомогти їм, не відволікати, картинки свої підносити по черзі, чи не штовхаючись, закінченими, сухими.

2-а група буде плести у нас кошик і прикрашати скатертина. Для цього я вам роздаю фрагменти нашої картини. З одного боку папірець чиста, тут ви малюєте, а з іншого боку номер, який ви повинні будете сказати моїм помічницям, щоб вони змогли ваш фрагмент розмістити на правильному місці, тому що кожен з роздають мною шматочків відповідає конкретного місця на нашій картині.

Фрагменти ви повинні будете прикрасити на свій розсуд.

Спочатку придумайте фон для вашого шматочка, а потім його прикрасьте будь-яким візерунком, орнаментом, малюнком. Ваша маленька робота повинна вийти яскравою, красивою, акуратною. Техніка виконання сьогодні будь-яка (фарби, фломастери, кольорові олівці). Можна приступити до роботи, але при цьому слухайте мене.

3-тя група буде малювати гриби для нашої кошика. Перш ніж приступати до роботи виберіть гриб, який намалюєте. Згадайте, як він виглядає: форма, пропорції, колір.

4-та група малює осіннє листя. Малюнки ваші повинні бути великими. Відразу згадуйте, що означає осіннє листя? Які фарби у осені? З і 4 Для групи на дошці висять роботи, які можуть вам допомогти у виконанні ваших малюнків.

- Уважно подивіться, як намальовані малюнки, колір, форма предметів і т. д.

Але це не означає, що треба змальовувати ці малюнки. Треба дивлячись на зразки, придумати свої. Постарайтеся, коли будете працювати фарбами, поменше використовувати води, інакше ваш малюнок буде довго сохнути. Пензлик не забувайте витирати об ганчірочку або про край баночки. Потихеньку приступайте до малювання.

Після того, як закінчите малювати, дайте роботі висохнути, якщо малюнок дуже сирий, можна його покласти на батарею. Потім ви вирізуєте свій малюнок.

Зворотний бік малюнка змащуєте клеєм акуратно, не дуже сильно і віддаєте дівчаткам.

Час, що залишився присвячується домашній роботі. Починайте домашній малюнок, а вдома закінчите.

1-я група оздоблює (на ваш розсуд) літери нашої написи і ручку кошика. Наша напис повинен вийти яскравою, добре читається.

- Що для цього потрібно зробити?

Відповідь.- прикрасити яскравим кольором (синім, червоним).

- А ще?

Відповідь.- Зробити різнокольоровими всі букви або слова.

- А ручку кошика, яким кольором малюємо?

Відповідь. - Коричневої, охристої, червоно-коричневої (брунатної) і т. і.

Ви порадилися і вирішіть, який ви зробите напис, а який ручку.

Потім починайте приклеювати малюнки, які вам приносять діти. Спочатку кошик і скатертину. Чи не переплутайте, стежте за номерами на листочках. Після гриби і листочки, їх можна приклеїти і внизу кошика, вони лежать на столі. А так же їх можна наклеювати один на одного (трошки). Листочки потрібно приклеювати не всі цілком, а тільки частина, щоб відходили трошки від картини і виглядали більш об'ємними.

На малювання малюнка і його вирізання відводиться 15-20 хвилин. Я вам буду підказувати, коли треба потихеньку закінчувати роботу. Але це не означає, що всі одночасно повинні закінчити роботу і бігом, хто швидше здавати дівчаткам малюнки. Потихеньку, по черзі тримайте малюнки.

І пам'ятайте "Поспішиш, людей насмішиш". Треба робити все швидко, але в той же час охайно.

Головне, треба зробити правильно малюнок олівцем, без нього живописна робота не вийде.

Перш ніж віддавати дівчаткам роботи, ще раз перевірте, чи все ви зробили, нічого не забули.

Першими повинні здати свої роботи ті, хто прикрашає фрагменти, т. к. у них робота трохи легше, ніж у інших художників, і вони першими приступили до роботи.

V. Підсумки уроку. (Готова робота)

- А тепер давайте, подивимося, що ж у нас вийшло?!

ДОДАТКИ ДО ПРОЕКТУ

«Мистецтва віковична глибина»

Вінсент Ван Гог, Цікаві факти

Всесвітньо відомий нідерландський художник-постімпресіоніст.

На честь Ван Гога названий кратер на Меркурії.

Цікаві факти про Вінсента ван Гога Ван Гог дружив з Полем Гогеном, який теж був художником.

2. Брат Тео надавав Вінсенту грошову допомогу впродовж усього життя. Тео помер шість місяців після смерті Вінсента і похований поруч з ним в Овер-сюр-Уаз. 3. Ван Гог вистрілив у себе з револьвера в Овер-сюр-Уаз (Франція). Однак прожив ще два дні і тільки після цього помер. Йому було 37 років. 4. Вінсент створив свою знамениту картину «Зоряна Ніч» під час перебування в психіатричній лікарні в Сен-Ремі-де-Прованс (Франція). 5. Вінсент продав всього лише одну картину (Червоні виноградники в Арлі) за своє життя і став знаменитим тільки після своєї смерті. 6. Насправді Ван Гог відрізав собі не все вухо, а лише частину його мочки. Сталося це після конфлікту з Полем Гогеном. 7. У Ван Гога був брат, якого звали також — Вінсент Віллем Ван Гог. Він помер майже відразу після народження. 8. Почав малювати в 27 років. До цього він пробував себе в різних професіях і навіть занурювався в релігію. Зрештою, він вирішив навчитися малювати і почав з картин, де зображувалося селянське життя. Коли Ван Гог переїхав до Парижа в 1886 році, він познайомився з відомими художниками імпресіоністами (як Клод Моне). Його захоплення і любов до японського мистецтва, дозволило експериментувати з більш барвистою палітрою. 9. Захопившись мистецтвом Ван Гог всі гроші витрачав на заняття з відомими художниками, а сам харчувався лише водою, хлібом і кавою. З часом він пристрастився до дешевого алкоголю, і часто навіть не купував собі і хліб.

10. За останні 10 років свого життя Вінсент ван Гог встиг створити близько 800 картин і понад 900 графічних творів.

Помер 29 липня 1890 р. (37 років), Овер-сюр-Уаз, Франція

У шлюбі з Клазіна Марія Хоорник

Батьки - Теодорус Ван Гог, Анна Корнелія Карбентус ван Гог

Марк Шагал

Автор знаменитого «Біблейського послання» Марк Шагал с детства любил Библию, считая ее необыкновенным источником поэзии.

Так как он происходил из еврейской семьи, то довольно рано начал постигать азы образования в школе при синагоге.

Спустя много лет, уже взрослым человеком, Шагал в своем творчестве пытался осмыслить не только Ветхий, но и Новый завет, тяготеет к пониманию фигуры Христа.

МАРІЯ ПРИЙМАЧЕНКО

(1908-1997)

- Народна художниця України, лауреат Державної премії України ім. Т.Г. Шевченка Марія Приймаченко своєю творчістю відкрила оригінальну сторінку самобутнього мистецтва світової культури. Її виставки з великим успіхом експонувалися у Франції, Канаді, Польщі, Росії, Німеччині та багатьох інших країнах світу. У 1937 році на всесвітній виставці в Парижі Марія Приймаченко отримала золоту медаль, здивувавши своїми картинами мистецький світ...

● Тарас Шевченко

(1814—1861)

Видатний український поет і прозаїк, художник, автор поетичної збірки «Кобзар» та поеми «Гайдамаки», серії картин «Мальовнича Україна», Академік Імператорської академії мистецтв. Громадський та політичний діяч, член Кирило-Мефодіївського братства.

ДЕНЬ НАРОДЖЕННЯ ВИДАТНОГО ХУДОЖНИКА

розповідь про життя та творчість, знайомство з репродукціями

9 серпня о 16:00

неділя

**ІВАН
БІЛІБІН**

вхід вільний

Тел.: /096/ 610 37 96, /099/ 068 31 68

Біографія

Народився майбутній художник 9 березня 1862 року на околиці Києва (Пріорці) в родині іконописця Корнила Даниловича Пимоненка. Навчався і в іконописній майстерні Іванова у Києві, і в Київській рисувальній школі, і в Петербурзькій академії мистецтв. За малюнки з натури був нагороджений трьома срібними медалями. Але закінчити Академію мистецтв через хворобу не зміг.

Почав працювати викладачем, брав участь у розписах Кирилівської церкви разом з Праховим і Врубелем, експонував картини в академічних та пересувних виставках. У 1900 році був прийнятий у члени Театрального товариства, оформляв оперу Лисенка "Наталка Полтавка". Творчість Миколи Пимоненка була високо оцінена видатними художниками І. Рєпіним, М. Мурашкіним

ЖИВОПИС

Сергій Васильківський

1854 – 1917

Автор картин: "Запорожець у засідці"
"Степ на Україні", "Козаки в степу"

Илья Ефимович Репин (5 августа 1844 – 29 сентября 1930 г.)

Творчество И.Е. Репина – одна из вершин русского демократического искусства. Почти никто из русских художников не пользовался такой прижизненной славой, как Репин. Его многофигурные жанровые композиции в сочетании с умением обозначить самые злободневные проблемы русской жизни делали его воистину народным художником.

Самые известные полотна И.Е. Репина:

[«Бурлаки на Волге» \(1870-1873 гг.\)](#)

[«Не ждали» \(1884г.\)](#)

«Иван Грозный и его сын Иван 16 ноября 1581г.» (1885г.), [«Запорожцы пишут письмо турецкому султану» \(1891г.\)](#)

Иван Константинович Айвазовский

Иван Константинович Айвазовский родился 17 июля 1817 года в Феодосии в семье армянского предпринимателя, позднее разорившегося. Сначала учился в гимназии в Симферополе, затем в 1833 году поступил в Петербургскую Академию художеств, где с 1833 по 1839 годы учился у М.Н.Воробьева в пейзажном классе.

Появившаяся на академической выставке в 1835 году первая картина Айвазовского "Этюд воздуха над морем" сразу же получила хвалебные отзывы критики. В 1837 году живописец за три своих работы с морскими видами награждается большой золотой медалью. Вскоре Айвазовский отправляется в Крым, получив задание написать ряд пейзажей с крымскими городами. Там он познакомился с Корниловым, Лазаревым, Нахимовым. Крымские работы художника также были успешно представлены на выставке в Академии художеств.

В 1840 году Айвазовский направляется по заданию Академии в Италию. Там он много и плодотворно работает, изучает классическое искусство. В Риме и других европейских городах проходят успешные выставки его работ.

Парижский Совет Академий награждает его золотой медалью. По возвращении в Россию Айвазовский получает звание академика, его направляют в Главный морской штаб, где художнику поручают нарисовать ряд балтийских видов.

Будучи живописцем Главного морского штаба Айвазовский принимает участие в ряде военных операций, создает картины с батальными сценами. Одним из самых известных произведений, написанным в 1848 году, стал "Чесменский бой".

Море предстает у Айвазовского как бы основой природы, в его изображении художнику удается показать всю жизненную красоту могучей стихии. Одной из самых известных картин Айвазовского стал его "Девятый вал", написанный в 1850 году.

Но Айвазовский оставил след в истории не только, как талантливый живописец, но и меценат. Скопив благодаря популярности своих работ немалый капитал, Айвазовский щедро занимался благотворительностью. На его деньги было выстроено здание археологического музея в Феодосии, проведено большое количество работ по благоустройству города.

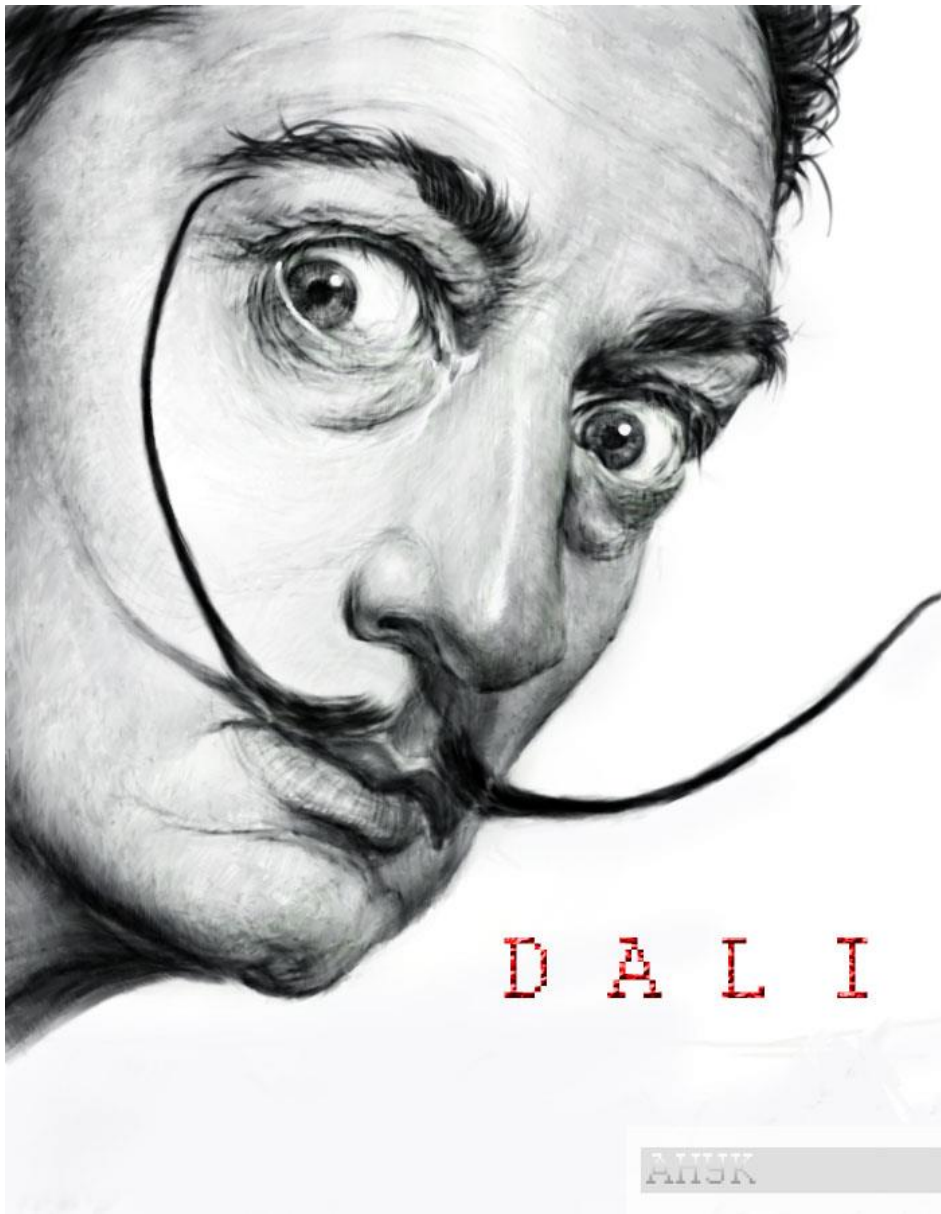
Из его феодосийской мастерской вышло много известных художников - Куинджи, Лагорио, Богаевский. Умер Иван Константинович Айвазовский 19 апреля 1900 года.

Тетяна Яблонська

• (1917 – 2008)

- Народний художник України, академік Академії мистецтв.
- Герой України.
- Лауреат Національної премії ім. Тараса Шевченка.
- Ілюстратор дитячих видань.

D A L I

AMSK

Перов Василий Григорьевич

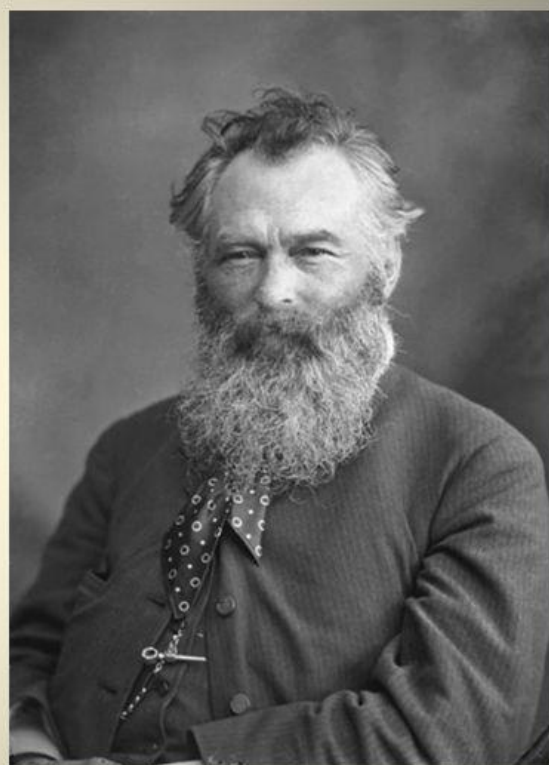
- Русский живописец, мастер бытовой живописи, портретист, исторический живописец.
- Родился в Тобольске 21 или 23 декабря 1833 (2 или 4 января 1834). Был незаконнорожденным (т. к. родители были повенчаны после его рождения) сыном местного прокурора, барона Г. К. Криденера, фамилию же «Перов» дал будущему художнику в виде прозвища его учитель грамоты, заштатный дьячок.

PPT4WEB.ru

Биография

Иван Иванович Шишкин (1832—1898) — русский художник-пейзажист, живописец, рисовальщик и гравёр-аквафортист. Иван Шишкин родился 13 января 1832 года в городе Елабуга Вятской губернии. Происходил из древней вятской фамилии Шишкиных, был сыном купца Ивана Васильевича Шишкина. В двенадцать лет был определён в ученики 1-ой казанской гимназии, но, дойдя в ней до 5-го класса, оставил её и поступил в Московское училище живописи, ваяния и зодчества (1852—1856). Окончив курс этого заведения, с 1857 продолжал своё образование в Петербургской Академии Художеств (1856—1865), где числился учеником профессора С. М. Воробьёва. Не довольствуясь занятиями в стенах академии, усердно рисовал и писал этюды с натуры в окрестностях Санкт-Петербурга и на острове Валааме, благодаря чему приобретал все большее и большее знакомство с её формами и умение точно передавать её карандашом и кистью

 MyShared

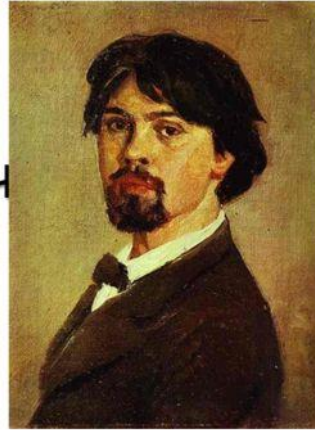

Среди русских портретистов особое место занимает **Валентин Александров Серов**. Он создал галерею портретов современников, в которой каждое произведение отличается своей оригинальной композицией, колоритом, игрой светотени, прекрасным рисунком.

В. Серов. Автопортрет

Василий Иванович Суриков

Русский живописец, мастер масштабных исторических полотен.

Катерина Білокур –

Народна художниця України, селянка, самоука, ровесниця трагічного і величного ХХ століття, присвятила життя "...святому малярству", своїм унікальним мистецтвом прославила Україну на весь світ.

MyShared

Катерина Білокур народилася 7 грудня 1900 року в селі Богданівні колишнього Пирятинського повіту Полтавської губернії (нині Київська область) у селянській родині. Сім'я жила бідно, і маленьку Катрю не посилали до школи. Дівчинці подарували букваря, і за ним вона сама вчилася грамоти.

„На цьому моя освіта початкова, середня і вища закінчилася”, - скаже вона пізніше. Та дівчина тяглася до книжки, до творчості. Вона дуже гарно вишивала, шила. А одного разу їй захотілося щось намалювати. Сажею на полотні Катря намалювала „якихось видуманих птиць”. „ І тоді мені мої твори такі чудові здались. Було так радісно на душі, що я так зуміла видумати. І дивилась я на той малюнок, і сміялась, як божевільна”, - писала вона згодом у листі до друзів

